

Lev
Nikolajevič
Tolstoj
SMRT
IVANA
ILJIČE

ČESKOSLOVENSKÝ

SPISOVATEL

PRAHA

1959

I

Ve velké budově soudního dvora o přestávce líčení ve věci Melvinských se členové soudu a prokurátor sešli v kabinetě Ivana Jegoroviče Šebka a začal rozhovor o proslulém Krasovském procesu. Fjodor Vasiljevič se dostal do varu dokazováním nekompetence soudu. Ivan Jegorovič trval na svém, kdežto Petr Ivanovič, který se do sporu nevmísil hned na začátku, nikterak nezasahoval a prohlížel právě přinesené »Vědomosti«.

„Pánové,“ řekl, „tak Ivan Iljič umřel.“

„Ale ne!“

„Tady to máte, čtěte,“ řekl Fjodoru Vasiljeviči, podáváje mu čerstvý výtisk novin, páchnoucí ještě tiskárnou.

V černém rámečku bylo vytištěno: Praskovja Fjodorovna v hlubokém zármutku oznamuje příbuzným a známým, že její milovaný manžel, člen Soudního dvora Ivan Iljič Golovin, skonal dne 4. února tohoto roku 1882. Pohřeb se koná v pátek o 1. hodině odpolední.

Ivan Iljič byl kolegou přítomných pánů a všichni ho měli rádi. Stonal už několik neděl a říkalo se, že mu není pomoci. Jeho místo se sice neobsazovalo, ale bylo již uváženo, že v případě jeho smrti může být na jeho místo jmenován Aleksejev a na místo Aleksejevovo Vinnikov nebo Štabel. A tak při zprávě o smrti Ivana Iljiče první myšlenkou každého z pánů shromážděných v kabinetě bylo, jaký vliv může mít tato smrt na přeložení nebo povýšení členů soudu samých nebo jejich známých.

— Teď jistě dostanu místo Štabelovo nebo Vinnikovo, — pomyslí si Fjodor Vasiljevič. — Mám to dávno slíbeno a tohle povýšení pro mne znamená osm set rublů přídavku kromě platu na kancelář.

— Teď budu muset požádat o přeložení švagra z Kalugy, — napadlo Petra Ivanoviče. — Žena bude moc ráda. Už mi nebude moci vyčítat, že jsem nikdy nic neudělal pro její příbuzné.

„Já jsem si myslel, že už nevstane,“ řekl nahlas Petr Ivanovič. „Škoda ho.“

„A co mu to vlastně bylo?“

„Doktoři to nemohli zjistit. Totiž zjistili, ale každý něco jiného. Když jsem ho viděl naposled, měl jsem dojem, že se uzdraví.“

„A já u něho nebyl už od svátků. Pořád jsem se chystal.“

„Měl přece nějaký majetek?“

„Myslím, že něco malého měla jeho žena. Ale opravdu jen nějakou nepatrnost.“

„Ovšem, budeme tam muset zajet. Bydleli hrozně daleko.“

„Totiž od vás daleko. Od vás je všude daleko.“

„Vidíte ho, nemůže mi odpustit, že bydlím za řekou,“ řekl Petr Ivanovič, usmívaje se na Šebka. A rozhovořili se o vzdálenostech v městě a odešli pokračovat v líčení.

Kromě myšlenek na přesuny a změny v úradě, které by mohly vyplynout z tohoto úmrtí, sám fakt smrti blízkého známého vyvolal ve všech, kdo se to dověděli, jako vždy pocit radosti, že zemřel on, a ne já.

— Vida, on umřel, a já jsem tady, — pomyslí si nebo pocítí každý.

A blízké známé, tak zvané přátele Ivana Iljiče napadlo při tom bezděky i to, že teď budou muset učinit zadosť velmi otravným povinnostem sluš-

nosti a zajet na panychidu a ke vdově na kondolenční návštěvu.

Nejbližší byli Fjodor Vasiljevič a Petr Ivanovič.

Petr Ivanovič býval spolužákem Ivana Iljiče na právech a cítil se mu zavázán.

Při obědě sdělil ženě zprávu o smrti Ivana Iljiče, svěřil jí své záměry na možné přeložení švagra do jejich soudního obvodu, a aniž si pospal jako obvykle, oblékl frak a jel k nebožtíkovi.

U podjezdu domu, kde bydlil Ivan Iljič, stál soukromý kočár a dvě drožky. Dole v předsíni u věšáku bylo opřeno o zeď víko rakve, potažené glazetovým brokátém, ozdobené štrapci a nablýskanými prýmkami. Dvě dámy ve smutku odkládaly kožichy. Jednu z nich, sestru Ivana Iljiče, Petr Ivanovič znal, druhá byla neznámá. Jeho kolega Švarc sestupoval po schodech, a když s nejvyššího schodu uviděl příchozího, zastavil se a mrknul na něho, jako by říkal: Hloupě to provedl Ivan Iljič, to my dva jsme jinačí chlapíci.

Švarcova tvář s anglickými licousy a celá jeho hubená postava ve fraku byla jako vždy vybraně slavnostní, a tato slavnostnost, vždycky tak protikladná Švarcově žertovné povaze, měla zde v sobě zvláštní ironii. Takový měl dojem Petr Ivanovič.

Petr Ivanovič dal dámám přednost a zvolna vyšel za nimi na schody. Švarc nesesťupoval, nýbrž zůstal stát nahore. Petr Ivanovič pochopil, proč — zřejmě se chtěl domluvit, kde se bude hrát vint.

Dámy prošly na schodiště ke vdově, a Švarc s vážně staženými pevnými rty ukázal Petru Ivanoviči vpravo k pokoji s nebožtíkem.

Petr Ivanovič vstoupil, jak už to bývá, v rozpacích, co si tam počne. Tolik věděl, že nějaké to pokřížování v takovýchto případech nikdy neškodí. Má-li se člověk při tom také klanět, tím si nebyl docela jist, a tak zvolil zlatou střední cestu — když vstoupil do pokoje, začal se křížovat a trochu jakoby uklánět. Pokud mu dovoľovaly pohyby rukou a hlavy, zároveň se také rozhlížel po pokoji. Dva mladíci, jeden z nich v gymnasiálním stejno-kroji, patrně synovci, se na odchodu z místnosti znamenali křížem. Nehybně tam stála stará paní. A dáma s podivně zdviženým obočím jí něco šeptala. Dáček v dlouhém kabátě, čilý a rázný, cosi hlasitě předčítal s výrazem, nepřipouštějícím jakýkoli odpor; sluha Gerasim, který míval na starosti stolování, prošel před Petrem Ivanovičem lehkým krokem a sypal cosi na podlahu. Jakmile to Petr Ivanovič zpozoroval, okamžitě pocítil lehký zápach rozkládající se mrtvolu. Při poslední návštěvě u Ivana Iljiče viděl tohoto sluhu v pánově pokoji; konal službu ošetřovatele a Ivan Iljič ho měl zvláště rád. Petr Ivanovič se stále křížoval a lehce ukláněl směrem ke středu mezi rakev, dáčka a svaté obrazy v koutě na stole. Když pak se mu zdálo, že zbožné pohyby ruky trvají příliš dlouho, přestal a začal si prohlížet nebožtíka.

Nebožtík ležel, jako všechna mrtvá těla, se zvláštní toporností, mrtvolně, se strnulými údy zabořenými do vystlané rakve, s navždy pokrčenou hlavou na podušce a jeho voskově žluté čelo s lysinami nad propadlými skráněmi a trčící nos, jakoby přimáčknutý k hornímu rtu, nápadně čněly, jako čnívají u všech nebožtíků. Velmi se změnil, ještě více zhubl za tu dobu, co ho Petr Ivanovič neviděl, ale jak to bývá u všech mrtvých, tvář měl krásnější, hlavně výraznější než za živa. Jeho tvář vyjadřovala, že to, co bylo třeba vykonat, je vykonáno; a správně vykonáno. Kromě toho byla v tomto výrazu ještě výčitka či napomenutí živým. Petr Ivanovič měl pocit, že toto napomenutí je nemístné či aspoň že jeho se netýká. Začalo mu být nepříjemně, a tak se ještě jednou spěšně pokřižoval, a jak se mu zdálo, příliš spěšně, v rozporu s dobrým tónem, se obrátil a šel ke dveřím. Švarc na něho čekal v předpokoji, kde stál široce rozkročen a za zády si oběma rukama hrál s cylindrem. Jediny pohled na bujarou, čistotnou a elegantní postavu Švarcovu Petra Ivanoviče osvěžil. Pochopil, že Švarc je povznesen nad toto vše a nepoddává se skličujícím dojmům. Už jeho vzezření říkalo: panychida za Ivana Iljiče naprosto nemůže být dostatečným důvodem, aby se pořad zasedání pokládal za porušený, to jest že nic nemůže zabránit, aby se ještě dnes večer při rozpečetování nových karet jimi nezapleskalo, zatím co sluha bude rozestavo-

vat čtyři neohořelé svíce; vůbec není důvodu předpokládat, že by nám tento případ mohl zabránit strávit příjemně i dnešní večer. Také to i pošeptal Petru Ivanoviči, když šel kolem něho, a nabídl mu, že se sejdou na partii u Fjodora Vasiljeviče. Ale Petru Ivanoviči zřejmě nebylo souzeno zahrát si dnes večer vint. Praskovja Fjodorovna, nevelká, otlá žena, přes všechny snahy vypadat jinak, přece od ramen dolů čím dál širší, celá v černém, s hlavou pokrytou krajkami a se stejně divně zdviženým obočím, jako ta dáma, stojící naproti rakvi, vyšla ze svých pokojů s jinými dámami, a když je doprovodila ke dveřím nebožtíkovým, řekla: „Hned bude panychida. Račte dál.“

Švarc se neurčitě uklonil a zůstal stát, zřejmě pozvání ani nepřijímal, ani neodmítal. Jakmile Praskovja Fjodorovna poznala Petra Ivanoviče, vzdychla, přistoupila těsně k němu, vzala ho za ruku a řekla: „Já vím, že vy jste byl opravdovým přítelem Ivana Iljiče...“ A pohlédla na něho, očekávajíc od něho jednání, odpovídající těmto slovům. Petr Ivanovič věděl, že jako tam bylo třeba znamenat se křížem, zde je třeba stisknout jí ruku, vzdychnout a říci: „Buďte ubezpečena!“ A také tak učinil. A když tak učinil, pocítil, že žádoucí výsledek se dostavil — on byl dojat a ona byla také dojata.

„Pojďme, pokud tam ještě nezačali, musím s vámi mluvit,“ řekla vdova, „smím se zavěsit?“

Petr Ivanovič nabídl rámě a zamířili do vnitřních pokojů kolem Švarce, který na Petra Ivanoviče smutně mrkl.

— Tady máte vint! Nesmíte se zlobit, vezmeme si do partie někoho jiného. Leda že si dáme v pěti, jestli se odtud dostanete, — řekl jeho žertovný výraz.

Petr Ivanovič vzdychl ještě hlouběji a smutněji a Praskovja Fjodorovna mu vděčně stiskla ruku. Když vešli do jejího salónu s růžovými kretonovými tapetami a s pochmurnou lampou, posadili se u stolu; ona na divan a Petr Ivanovič na nizounké čalouněné sedátko s poničenými péry, jež se při sezení nepravdělně tlačovala. Praskovja Fjodorovna ho chtěla upozornit, aby si sedl jinam, ale shledala toto upozornění nepřislušným pro svůj nynější stav a rozmyslila si to. Když usedal, Petr Ivanovič si vzpomněl, jak Ivan Iljič tento salón zařizoval a radil se s ním právě o tomto růžovém kretonu se zelenými lístky. Jak se vdova usazovala na divan a otřela se o stůl (vůbec celý salón byl plný krámů a nábytku), zachytila se černými krajkami černé mantily o řezbu stolu. Petr Ivanovič se nadzvedl, aby ji vyprostil, a uvolněné sedátko se pod ním začalo houpat a postrkovat ho. Vdova sama začala vyprošťovat své krajky a Petr Ivanovič se zase posadil, zmáčknuv sedátko, jež se pod ním vzpíralo. Ale vdova nevyprostila všechno a Petr Ivanovič se opět zvedl a sedátko se opět

vzepřelo a docela cvaklo. Když tohle všechno skončilo, vdova vyndala čistý batistový kapesník a dala se do pláče. Petr Ivanovič však po epizodě s krajkami ochladl a seděl nasupeně. Tuto mrzutou situaci přerušil Sokolov, jídlonoš Ivana Iljiče, který přišel s hlášením, že místo na hřbitově, to, které určila Praskovja Fjodorovna, bude stát dvě stě rublů. Ona přestala plakat, zrakem ubohé oběti pohlédla na Petra Ivanoviče a francouzsky pronesla, že je jí velice těžko. Petr Ivanovič učinil němý posunek, vyjadřující nepochybné přesvědčení, že tomu nemůže být jinak.

„Kuřte, prosím,“ řekla velkomyslným a zároveň zdrceným hlasem a začala se Sokolovem probírat otázku ceny hrobu.

Zatím co si Petr Ivanovič zapaloval, slyšel, jak se Praskovja Fjodorovna vyptává na různé ceny hrobů a stanoví, které místo se má vzít. Kromě toho, když byla hotova s otázkou hrobu, rozhodla i o zpěvácích. Sokolov odešel.

„Všechno dělám sama,“ řekla Petru Ivanoviči, odsunujíc k jedné straně alba, ležící na stole. A když zpozorovala, že popel cigarety hrozí spadnout na stůl, bez meškání přistrčila Petru Ivanoviči popelník a pravila: „Považovala bych za přetvářku, kdybych tvrdila, že se pro zármutek nemohu zabývat praktickými věcmi. Naopak, jestli mě něco může ne snad utěšit... ale rozptýlit, tedy starosti o něho.“ Opět vytáhla kapesník, jako by se

chtěla dát do pláče, ale najednou jako by se přemohla, napřímila se a začala klidně mluvit.

„Ale mám k vám prosbu.“

Petr Ivanovič se uklonil, aniž dovolil, aby se pod ním uvolnila péra, jež okamžitě zaskřípala.

„V posledních dnech hrozně trpěl.“

„Hrozně trpěl?“ otázal se Petr Ivanovič.

„Ach, hrozně! Poslední ne minuty, ale hodiny nepřetržitě křičel. Tři dny a noci bez oddechu prokřičel. Bylo to k nesnesení. Nechápu, jak jsem to mohla vydržet; skrz troje dveře to bylo slyšet. Ach, co já jsem vystála!“

„Snad nebyl při vědomí?“ otázal se Petr Ivanovič.

„Ba,“ zašeptala, „do poslední chvíle. Loučil se s námi čtvrt hodiny před smrtí a ještě prosil, abychom odvedli Volođu.“

Myšlenka na utrpení člověka, kterého tak zblízka znal, nejprve jako veselého chlapce, školáka, potom jako dospělého kolegu, Petra Ivanoviče náhle zděsila i přes nepříjemné vědomí přetvářky jeho vlastní i této ženy. Opět uviděl před sebou to čelo, nos přimáčkнутý k hornímu rtu, a zmocnil se ho strach o sebe sama.

— Tři dny a noci hrozných trápení a smrt. Vždyť totéž může třeba hned teď, v kteroukoli chvíli postihnout i mě, — pomyslně si a na okamžik ho obešla hrůza. Ale vzápětí, ani sám nevěděl jak, přišla mu na pomoc obvyklá myšlenka, že se to přece stalo

Ivanu Iljiči, a nikoli jemu, a že jemu se to stát nemusí a nemůže; že když takhle uvažuje, podává se chmurným náladám, což se nemá dělat, jak bylo zřejmo z tváře Švarcovy. A po této úvaze se Petr Ivanovič uklidnil a se zájmem se začal vyptávat na podrobnosti skonu Ivana Iljiče, jako by smrt byla událostí, která se mohla přihodit toliko Ivanu Iljiči, naprosto se však nemůže přihodit jemu.

Po rozhovoru o podrobnostech skutečně hrozných fysických muk, jež vytrpěl Ivan Iljič (o těchto podrobnostech se Petr Ivanovič dověděl jen v té míře, jak muka Ivana Iljiče působila na nervy Praskovji Fjodorovny), vdova zřejmě shledala nutným přejít k věci.

„Ach, Petře Ivanoviči, jak je mi těžko, hrozně těžko, hrozně těžko,“ a znovu se dala do pláče.

Petr Ivanovič vzdychal a čekal, až se vdova vysmrká. Když se vysmrkala, řekl: „Buďte ujištěna...“ A ona se opět rozhovořila a vypověděla zřejmě to hlavní, co mu chtěla říci: byly to dotazy, jak v souvislosti s manželovou smrtí dostat od státu peníze. Tvářila se, že se Petra Ivanoviče ptá na radu stran pense; ale on viděl, že v tom ohledu vdova ovládá do nejmenších podrobností i to, co ani on neví, vůbec všechny způsoby, jak vytáhnout z eráru peníze v souvislosti s touto smrtí. Ale co se chtěla dovědět — nelze-li nějak vytáhnout ještě víc. Petr Ivanovič se snažil vymyslet takový způ-

sob, ale když o tom chvíli popřemýšlel a ze zdvořilosti zanařádal na vládu pro její skoupost, řekl, že víc asi získat nejde. Tu vdova vzdychla a zřejmě začala uvažovat, jak se svého hosta zbavit. On to pochopil, zamáčkl cigaretu, vstal, stiskl Praskovje Fjodorovně ruku a vyšel do předsíně.

V jídelně, kde visely hodiny, z nichž měl Ivan Iljič takovou radost, protože je koupil u vetešníka, potkal Petr Ivanovič kněze a ještě několik známých, kteří se sjeli na panychidu, a uviděl také krásnou slečnu, dceru Ivana Iljiče, s níž se znal. Byla celá v černém. Její velice štíhlý pas se zdál ještě štíhlejší. Vypadala zachmuřeně, rázně, téměř hněvivě. Uklonila se Petru Ivanoviči, jako by byl něčím vinen. Za slečnou stál s týmž uraženým výrazem jemu známý bohatý mladý muž, vyšetřující soudce, a jak se povídalo, její nastávající. Petr Ivanovič se jim ztrápeně uklonil a chtěl projít do pokoje nebožtíkova, když se na schodech vynořila postavička syna, gymnasisty, hrozně podobného Ivanu Iljiči. Byl to mladičký Ivan Iljič, jak se na něho Petr Ivanovič pamatoval z právnického učení. Oči měl uplakané a zároveň takové, jaké mívají nemravní kluci ve třinácti čtrnácti letech. Když hoch spatřil Petra Ivanoviče, začal se přísně a ostýchavě mračit. Petr Ivanovič mu pokynul hlavou a vešel do pokoje nebožtíkova. Začala panychida, svíce, steny, vykuřování, slzy, štkání. Petr Ivanovič stál zachmuřeně a hleděl na nohy

před sebou. Ani jednou nepohlédl na nebožtíka, až do konce odolal tísnivým vlivům a odešel jako jeden z prvních. V chodbě nikdo nebyl. Sluha Gerasim vyběhl z nebožtíkova pokoje, zpřeházel svými silnými rukama všechny kožichy, aby našel kožich Petra Ivanoviče, a podal mu jej.

„Tak co, kamaráde?“ zeptal se Petr Ivanovič, aby něco řekl. „Je ti pána líto?“

„Vůle boží. Všichni tam musíme,“ řekl Gerasim a ukázal své bílé, pevné mužické zuby, a jako člověk v plné práci rychle otevřel dveře, zavolal na kočího, usadil Petra Ivanoviče do kočáru a skočil zpátky ke dveřím, jako by uvažoval, co by měl ještě udělat.

Petru Ivanoviči bylo velmi příjemné nadechnout se čerstvého vzduchu po zápachu kadidla, mrtvoly a karbolové kyseliny.

„Kam račte?“ zeptal se kočí.

„Není tak pozdě. Zajedu ještě k Fjodorovi Vasiljeviči.“

A Petr Ivanovič jel. A skutečně, zastal je právě na konci prvního rubberu, takže se mohl pohodlně připojit jako pátý.

II

Životní příběh Ivana Iljiče byl stejně dokonale prostý a obvyklý, jako hrozný.

Ivan Iljič zemřel v pětačtyřiceti letech jako člen

Soudního dvora. Byl synem úředníka, který v Petěrburgu v různých ministerstvech a departmentech udělal kariéru, jaká přivádí lidi do postavení, z něhož pro své dlouhé předchozí služby a svou hodnost nemohou být vyhozeni, třebaže je jasně zřejmo, že k tomu, aby zastávali nějaké skutečné postavení, se nehodí; a proto dostávají vymyšlená, fiktivní místa a nefiktivní plat mezi šesti a deseti tisíci, s nimiž se dožívají vysokého stáří.

Takový byl tajný rada, zbytečný hodnostář různých zbytečných úřadů, Ilja Jefimovič Golovin.

Měl tři syny, Ivan Iljič byl druhý; starší dělal stejnou kariéru jako otec, pouze v jiném ministerstvu, a už se blížil k tomu počtu služebních let, v němž se nabývá oné sinekury. Třetí syn se nevyvedl. Ve všech místech si to pokazil a teď byl železničním úředníkem, a jeho otec i bratři a zvláště jejich ženy se s ním nejen neradi stýkali, nýbrž nebylo-li to naprosto nevyhnutelné, ani se nezmiňovali o jeho existenci. Sestra se provdala za barona Grefa, také takového petěrburgského úředníka, jako byl jeho tchán. Ivan Iljič byl le phenix de la famille, jak se o něm říkalo. Nebyl tak studený a odměřený jako starší bratr, ani takový ničema jako mladší. Byl tak uprostřed mezi nimi — byl to chytrý, živý, příjemný a slušný člověk. Studoval spolu s mladším bratrem na právech. Mladší nedostudoval, byl vyhozen z pátého ročníku, kdežto Ivan Iljič dokončil studia s dobrým pro-

spěchem. Už na právech se projevoval tak, jako později po celý život — jako člověk nadaný, veselý, dobromyslný a sdílný, ale přísný v plnění toho, co pokládal za svou povinnost; a za svou povinnost pokládal všechno to, co považovali za povinnost lidé nejvýše postavení. Nebyl snaživý patolízal ani jako hoch, ani jako dospělý, ale od nejútlejšího mládí byl jako moucha ke světlu přitahován k lidem v nejvyšším společenském postavení, přijímal jejich způsoby, jejich životní názory a navazoval s nimi přátelské vztahy. Všechny ideální zájmy dětství a mládí přešly tak, že po sobě nezanechaly hlubších stop; oddával se i milostným záležitostem, i ctižádosti, i později ve vyšších ročnících liberalismu, ale vždycky v jistých mezích, které mu přesně určoval jeho cit.

Na právech se dopustil skutků, jež zprvu pokládal za velké hanebnosti a jež ho v době, kdy je páchal, naplňovaly ošklivostí k sobě samému; když však později shledal, že takovýchto skutků se dopouštějí i vysoce postavení lidé a za nic hanebného je nepokládají, nezačal je sice považovat za dobré, ale docela na ně zapomněl a vzpomínkami na ně se nermoutil.

Když dostudoval s nárokem na hodnost desáté třídy a dostal od otce peníze na ošacení, objednal si oblek u Charmeura, přivěsil si k řetízku medailón s nápisem *Respice finem*, učinil návštěvu na rozloučenou principi a třídnímu profesoru, poobědval

s kolegy u Donona, a s novým moderním kufrem, s prádlem, šatstvem, holicími a toaletními potřebami a plédem, věcmi, jež objednal a koupil v nejlepších obchodech, odjel do provinčního města, kde mu otec opatřil místo gubernátorova tajemníka a pro zvláštní úkoly.

V provinčním městě si Ivan Iljič ihned zařídil právě tak lehký a příjemný život jako na právech. Úřadoval, dělal kariéru a zároveň příjemně a slušně trávil veselý život; jen tu a tam jezdil z příkazu nadřízených po újezdech, choval se důstojně k představeným i podřízeným a s přesností a neúplatnou poctivostí, na něž nemohl nebýt hrdý, plnil svěřené mu příkazy, převážně v záležitostech náboženských sektářů.

V úředních věcech byl přes své mládí a svůj sklon k zábavě a veselí neobyčejně rezervovaný, oficiální, ba i přísný; kdežto ve společnosti byl humorný, duchaplný, vždy dobromyslný, slušný a bon enfant, jak o něm říkal jeho představený a jeho manželka, u nichž byl stálým hostem.

Měl na venkově poměr s jednou dámou, která se na šviháckého právníka přilepila; měl také modistku, účastnil se pitek s křídelnými pobočníky, když občas přijeli, leckdy po večeri zajíždíval do zapadlé ulice; služebníčkoval představenému a dokonce i jeho ženě; ale všechno se to vyznačovalo tak vysoce slušným tónem, že se o ničem z toho nedalo říci špatné slovo. Vešlo se to vesměs do rubriky

pod francouzským rčením: *il faut que jeunesse se passe*. Všechno se to provádělo s čistýma rukama, v čistých košilích, s francouzskými výrazy a hlavně v nejvyšší společnosti, a tedy se schválením vysoce postavených lidí.

Tak Ivan Iljič úřadoval po pět let, když nastala v úřadě změna. Vznikly nové soudní instituce, bylo třeba nových lidí.

A Ivan Iljič se stal tímto novým člověkem.

Bylo mu nabídnuto místo vyšetřujícího soudce a on je přijal bez ohledu na to, že bylo v jiné gubernii, takže byl nucen dát sbohem zavedeným stykům a vztahům a navazovat nové. Přátelé ho vyprovodili, dali se pro něho ve skupině vyfotografovat, věnovali mu stříbrné pouzdro na cigarety a on odjel do nového místa.

Jako vyšetřující soudce byl Ivan Iljič právě tak *comme il faut*, právě tak slušný a schopný oddělovat úřední povinnosti od soukromého života a vzbu- zovat všeobecnou úctu, jako když býval úředníkem pro zvláštní úkoly. Sám úřad vyšetřujícího soudce byl pro Ivana Iljiče daleko zajímavější a poutavější než dřívější místo. Dřív mu bývalo příjemné projít volným krokem ve fraku od Charmeura kolem roztřesených prosebníků, čekajících na slyšení, kolem úředníků, kteří mu záviděli, a vstoupit přímo do pracovny gubernátorovy a zasednout s ním k čaji s cigaretou v ústech; ovšem lidí přímo závislých na jeho libovůli bylo málo.

Byli to jen předsedové újezdních soudů a sektáři, když byl poslán po újezdech; a on s takovými lidmi, kteří byli na něm závislí, rád jednal zdvořile, skoro přátelsky, rád jim dával cítit, že tady prosím on, který je může zničit, s nimi jedná přátelsky a prostě. Takových lidí bylo tenkrát málo. Kdežto teď, jako vyšetřující soudce, Ivan Iljič cítil, že všechny, všechny bez výjimky — i nejdůstojnější a nejsebevědomější lidi má v hrsti, a že stačí, aby napsal jistá slova na papír s hlavičkou — a ten důstojný, sebevědomý člověk bude k němu předveden jako obžalovaný nebo svědek, a jestliže mu on nenabídne židli, bude odpovídat na jeho otázky vstoje. Ivan Iljič této své moci nikdy nezneužíval, naopak se snažil zmírňovat její projevy; ale vědomí této moci a možnost změkčovat její příkroty byly pro něho tím nejzajímavějším a nejpoutavějším na jeho novém úřadě. V úřadě samotném, totiž při vyšetřování, si Ivan Iljič velmi rychle osvojil způsob, jak odsunout stranou všechny okolnosti, netýkající se úřadu, a každý i sebesložitější případ odít v takovou formu, aby se soudní záležitost zračila na papíře toliko vnějškově, aby byl naprosto vyloučen jeho osobní názor a zejména aby byla zachována všechna žádoucí formálnost. Instituce byla nová. A on byl jedním z prvních lidí, kteří v praxi vypracovali užívání Soudního řádu z r. 1864.

Jakmile byl přeložen do jiného města na místo

vyšetřujícího soudce, Ivan Iljič si získal nové známosti a styky, zaujal nové společenské postavení a poněkud změnil tón. Zaujal místo v důstojné vzdálenosti od gubernské správy, vybral si okruh nejlepších lidí ze soudních úředníků a bohaté šlechty usazené v městě, zvolil takový tón, jímž dával najevo lehkou nespokojenost s vládou, umírněný liberalismus a civilisovanou demokratičnost. Přitom aniž se zpronevěřil eleganci svého zevnějšku, přestal si v nové hodnosti vyholovat bradu mezi licousy a dovolil plnovousu růst po libosti.

Život Ivana Iljiče se i na novém působišti utvářel velmi příjemně. Společnost, naladěná proti gubernátorovi, byla družná a dobrá, plat byl větší a nemálo mu tehdy zpříjemnil život whist, který začal hrát. Ivan Iljič dovedl hrát karty vesele, s pohotovým důvtipem a velkou citlivostí, takže v celku vždycky vyhrával.

Po dvou letech v novém městě se Ivan Iljič setkal se svou budoucí ženou. Praskovja Fjodorovna Michelová byla nejpůsobivější, nejrozumnější, nej-elegantnější dívkou společenského okruhu, v němž se Ivan Iljič pohyboval. Mezi jinými zábavami a rozptýleními od namáhavé funkce vyšetřujícího soudce začal si Ivan Iljič lehký, hravý poměr s Praskovjou Fjodorovnou.

Pokud byl úředníkem pro zvláštní úkoly, Ivan Iljič se vždycky účastnil tance, kdežto jako vy-

šetřující soudce tančil jen výjimečně. Tančil, jen aby dal najevo: jsem sice představitelem nové instituce, jsem v páté hodnostní třídě, ale co se týká tance, mohu dokázat, že i v tom ohledu dovedu něco lepšího než druzí. Tak tu a tam na konci večera tančil s Praskovjou Fjodorovnou, a právě zejména při těchto tancích si ji podmanil. Zamílovala se do něho. Ivan Iljič neměl nikterak jasný a určitý záměr se ženit, ale když se do něho dívka zamílovala, položil si tuto otázku. „A proč bych se vlastně neměl oženit?“ řekl si.

Slečna Praskovja Fjodorovna byla z dobrého šlechtického rodu, docela hezká; měla i jakýsi menší majetek. Ivan Iljič mohl počítat na skvělejší partii, ale i tohle byla dobrá partie. On měl svůj plat, a ona, jak počítal, bude mít asi také tolik. Dobré příbuzenstvo, ona sama milá, hezká a veskrze slušná dívka. Říci, že Ivan Iljič se oženil proto, že se do své nevěsty zamíloval a našel u ní souhlasné životní názory, by bylo právě tak nespravedlivé jako tvrdit, že se oženil, protože mu lidé jeho společnosti tuto partii schválili. Ivan Iljič se ženil z obou těchto důvodů. Dělal věc pro sebe příjemnou, když si bral takovouto ženu, a zároveň dělal to, co lidé nejvýše postavení považovali za správné.

A tak se tedy Ivan Iljič oženil.

Sám proces ženitby a první čas manželského života s líbávkami, novým nábytkem, novým ná-

dobím, novým prádlem uplynul až do ženina těhotenství velmi pěkně, takže Ivan Iljič si začínal už myslet, že ženitba nejen nebude na úkor jeho způsobu života, lehkého, příjemného, veselého, vždy slušného a schvalovaného společností, jenž byl pro Ivana Iljiče představou života vůbec, nýbrž že jej ještě zmnoží. Tu však se v prvních měsících ženina těhotenství objevilo cosi nového, nečekaného, nepříjemného, obtížného a neslušného, co nemohl čekat a čeho se nijak nebylo možno zbavit.

Žena bez jakékoli příčiny, jak se Ivanu Iljiči zdálo, *de gaité de coeur*, jak si říkal, začala narušovat příjemnost a slušnost života — docela bezdůvodně na něho žárlila, vyžadovala, aby se jí dvořil, nic jí nebylo po vůli a dělala mu nepříjemné a hrubé scény.

Ivan Iljič zprvu doufal, že se tohoto nepříjemného stavu zbaví tímž lehkým a slušným poměrem k životu, který mu pomáhal překonávat obtíže až dosud, zkoušel ignorovat ženin špatný rozmar, žil dále lehce a příjemně jako dříve. Zval si přátele na partičku, zkoušel odjíždět do klubu nebo k přátelům. Ale žena mu jednoho dne tak energicky a hrubě vynadala a tak zatvrzele mu i dále nadávala po každé, kdykoli nevyhověl jejím požadavkům, zřejmě pevně rozhodnuta nepřestat tak dlouho, dokud se Ivan Iljič nepodrobí, to jest dokud nebude sedět doma a tesknit jako ona, že se Ivan Iljič zhrozil. Pochopil, že manželský život,

aspoň s jeho ženou, nenapomáhá vždycky příjemnosti a slušnosti života, nýbrž naopak často je jim na úkor, a že je proto nutné proti těmto nárazům se ohradit. A Ivan Iljič začal shledávat způsoby, jak toho dosáhnout. Úřad bylo to jediné, co Praskovja Fjodorovna respektovala, a tak Ivan Iljič začal vést boj se ženou za pomoci úřadu a povinností z něho vyplývajících, čímž si vyhradoval svůj nezávislý svět.

Když se narodilo dítě, začaly pokusy o kojení a při tom různé nesnáze, přišly nemoci dítěte i matky, skutečné i domnělé, při nichž se od Ivana Iljiče vyžadovalo úcastenství, jimž ale on ani v nejmenším nerozuměl, a tak jeho potřeba vyhradit si svůj svět mimo rodinu začala být ještě naléhavější.

A čím se žena stávala podrážděnější a neústupnější, tím více přenášel Ivan Iljič těžisko svého života do úřadu. Věnoval se mu s větší oblibou a stal se etížadostivějším, než býval.

Velmi záhy, ne později než za rok po svatbě, Ivan Iljič pochopil, že manželské soužití, jakkoli činí život po mnoha stránkách pohodlnějším, je v podstatě velmi složitá a těžká věc, a chce-li člověk dostát svým povinnostem, to je vést slušný život v souladu s názorem společnosti, musí si vypracovat k rodině stejně přesný vztah jako k úřadu.

A Ivan Iljič si takovýto vztah k manželství sku-

tečně vypracoval. Požadoval od rodinného života pouze ty příjemnosti, jež mu mohl poskytnout, domácí obědy, péči o domácnost, postel, a hlavně slušnost vnějších forem, jak je udávala společnost. Ve všem ostatním hledal jen veselé a příjemné stránky, a když je nalézal, byl za ně vděčný. Jestliže narazil na odpor a nevlídnost, ihned se stáhl do svého izolovaného, jen sobě vyhrazeného světa úředních povinností, a tam mu bylo dobře.

Ivan Iljič byl hodnocen jako dobrý úředník a po třech letech se stal náměstkem prokurátora. Nové povinnosti, jejich váha, možnost pohnat před soud a kohokoli vsadit do vězení, veřejný charakter projevů, úspěchy, jichž dosahoval, to všechno Ivana Iljiče ještě více připoutávalo k úřadu.

Přišly děti. Žena byla pořád nevrlejší a zlostnější, ale vztahy k rodině, jak si je Ivan Iljič vypracoval, ho činily vůči její nevrlosti takřka nezranitelným.

Po sedmi služebních letech v jednom městě přeložili Ivana Iljiče na místo prokurátora do jiné gubernie.

Přestěhovali se, peněz bylo málo a ženě se nové místo nelíbilo. Plat byl sice vyšší než dřív, ale život nákladnější, kromě toho jim zemřely dvě děti, a tak se rodinný život stal pro Ivana Iljiče ještě nepříjemnější.

Za všechny nehody v novém bydlišti dělala

Praskovja Fjodorovna výčitky manželovi. Rozhovory mezi mužem a ženou, zejména pokud se týkaly výchovy dětí, vedly většinou k otázkám, poznamenaným vzpomínkami na rozepře, a tyto rozepře hrozily vypuknout každým okamžikem. Zbývala jen řídká údobí zamilovanosti, jež tu a tam manžele sblížovala, ta však neměla dlouhého trvání. Byly to ostrůvky, na nichž na čas přistávali, ale pak opět vyplouvali na moře skrytého nepřátelství, jež se projevovalo vzájemným odcizením. Toto odcizení by bylo mohlo Ivana Iljiče trápit, kdyby se byl domníval, že tomu tak nemá být, ale on už pokládal tento stav nejen za normální, nýbrž za cíl svého působení v rodině. Jeho cílem bylo od těchto nepříjemností se čím dál víc oprošťovat, učinit je neškodnými a dodat jim jistého rázu slušnosti; a docíloval toho tím, že trávil s rodinou stále méně času, a když už byl k tomu nucen, snažil se opevnit své postavení přítomností někoho cizího. Nejdůležitější ovšem bylo, že Ivan Iljič měl úřad. V úředním světě byl pro něho soustředěn všechen životní zájem. A tento zájem ho zcela pohlcoval. Vědomí, že má moc a možnost zničit kohokoli, koho bude chtít, úcta, i vnější, projevovaná mu při příchodu k soudu a při styku s podřízenými, úspěch před nadřízenými i podřízenými a hlavně mistrovství v soudních záležitostech, jehož si byl vědom — to vše jej oblažovalo a spolu se zábavami v kruhu přátel, obědy a whis-

tem naplňovalo jeho život, který tedy celkem i dále probíhal tak, jak si Ivan Iljič představoval, že má probíhat — příjemně a slušně.

Takto prožil dalších sedm let. Starší dceři už bylo šestnáct, ještě jedno dítě jim zemřelo a zbýval chlapec, gymnasista, předmět rozepří. Ivan Iljič ho chtěl dát do právnického lycea, ale Praskovja Fjodorovna ho naschvál dala na gymnasium. Dcera se vzdělávala doma a dobře prospívala, hoch také nestudoval špatně.

III

Tak plynul život Ivana Iljiče v údobí sedmnácti let od svatby. Byl už starým prokurátorem, který pominul několik příležitostí k přeložení, protože čekal na výhodnější místo, když neočekávaně došlo k jedné velmi značné nepříjemnosti, jež docela narušila klid jeho života. Ivan Iljič čekal na místo předsedy soudu v jistém universitním městě, ale Goppe ho nějakým způsobem přeskočil a dostal to místo sám. Ivan Iljič se rozčílil, začal mu to vyčítat a pohádal se s ním i s nejbližšími nadřízenými, kteří k němu ochladli a při následujícím povyšování ho zase obešli.

To bylo v roce 1880, což byl nejtěžší rok v životě Ivana Iljiče. V tomto roce jednak zjistil, že plat nestačí na životní náklady, za druhé že na něm

nikomu nezáleží a že to, co se jemu zdá největší a nejkřutější křivdou na jeho osobě, považují druzí za samozřejmost. Dokonce ani jeho otec nepokládal za svou povinnost mu pomoci. Ivan Iljič pocítil, že ho všichni opustili a o jeho postavení s třemi tisíci pěti sty služného se domnívají, že je naprosto v pořádku, ba dokonce šťastné. On jediný věděl, že žije-li s vědomím křivd, jež mu byly učiněny, a s věčným rýpáním ženíným a s dluhy, které začal dělat, poněvadž žili nad poměry, on jediný věděl, že s jeho postavením to ani zdaleka není v pořádku.

Aby něco ušetřil, vzal si v létě toho roku dovolenou a odjel se ženou na venkov k jejímu bratrovi.

Na venkově a bez úředních povinností pocítil Ivan Iljič po prvé nejen nudu, ale nesnesitelný stesk, a došel k závěru, že takhle se žít nedá, že je nutné učinit nějaké rozhodné kroky.

Strávil bezesnou noc, kterou celou prochodil po terase, a rozhodl se, že si odjede do Petěrburgu vyběhat něco lepšího, a aby je potrestal, ty, kdo ho nedovedli ocenit, přejde k jinému ministerstvu.

Na druhý den, ač ho žena a švagr zrazovali, odjel do Petěrburgu.

Měl jeden cíl — vyběhat si místo s pěti tisíci příjmu. Už se nevázal na žádné ministerstvo, na žádné odvětví nebo druh činnosti. Potřeboval jen místo, místo s pěti tisíci, ať už ve státní správě, v bance, u železnic, při vzdělávacích ústavěch ca-

revny Marie, nebo třeba na celním úřadě — ale rozhodně mu šlo o pět tisíc a o to, aby odešel z ministerstva, kde ho neuměli ocenit.

A ku podivu tato cesta Ivana Iljiče byla korunována překvapujícím, neočekávaným úspěchem. V Kursku přistoupil do vagónu první třídy F. S. Iljin, jeho známý, a sdělil mu obsah telegramu, který právě dostal kurský gubernátor, že totiž v ministerstvu dojde v nejbližších dnech ke změně — na místo Petra Ivanoviče bude jmenován Ivan Semjonovič.

Chystaná změna měla kromě svého významu pro Rusko ještě zvláštní význam pro Ivana Iljiče, neboť tím, že vynesla nového člověka Petra Petroviče a zřejmě i jeho přítele Zachara Ivanoviče, byla nadmíru výhodná i pro Ivana Iljiče. Zachar Ivanovič byl totiž jeho kolega a přítel.

V Moskvě se zpráva potvrdila. A když přijel do Petěrburgu, Ivan Iljič vyhledal Zachara Ivanoviče a dostal příslibeno dobré místo v jeho dřívějším ministerstvu spravedlnosti.

Za týden telegrafoval ženě:

Zachar místo Millera — při prvním raportu dostanu jmenování.

Díky této změně na ministerstvu byl Ivan Iljič jmenován na místo, v němž byl o dva stupně nad svými kolegy — pět tisíc platu a tři tisíce pět set na stěhování. Všechno rozhořčení na někdejší

nepřátele a celé ministerstvo bylo zapomenuto a Ivan Iljič byl naprosto šťasten.

Vrátil se na venkov veselý a spokojený, jako už dávno nebyl. Praskovja Fjodorovna také nabyla veselejší nálady a mezi manžely bylo uzavřeno příměří. Ivan Iljič vypravoval, s jakou reverencí byl v Petěrburgu uvítán, jak všichni ti, kdo proti němu smýšleli nepřátelsky, byli zahanbeni a snažili se mu vlichotit, jak mu závidí jeho postavení, a zejména jakou láskou byl v Petěrburgu zahrnován.

Praskovja Fjodorovna to poslouchala, tvářila se, že tomu věří, a nic nenamítala, jen dělala plány, jak si zařídí život v městě, kam se přestěhují. A Ivan Iljič s radostí shledával, že její plány jsou totožné s jeho, že se shodují a že jeho život, na čas uvázný na mělčině, opět nabývá své vlastní povahy, příjemného jasu a slušnosti.

Ivan Iljič přijel jenom na krátko. Desátého září musil jet přijmout novou hodnost a kromě toho si vyžádalo určitý čas i to, aby se v novém místě zařídil, z venkovského města všechno přestěhoval a leccos ještě přikoupil a přiobjednal; krátce aby se zařídil tak, jak si to v duchu předsevzal a jak si to bezmála na vlas stejně představovala Praskovja Fjodorovna.

A teď, když všechno tak dobře dopadlo a když se shodovali se ženou v záměrech a kromě toho byli většinou od sebe vzdáleni, zavládl mezi nimi takový soulad, jaký nepoznali od prvních let man-

želství. Ivan Iljič měl původně v úmyslu vzít rodinu hned s sebou, ale naléhání sestry a švagra, kteří byli najednou k němu i k jeho rodině nadmíru milí a přátelští, způsobilo, že Ivan Iljič jel sám.

Odjel a veselá mysl, vyvolaná úspěchem a souladem se ženou, což se navzájem podporovalo, ho neopouštěla po celou dobu. Našel se rozkošný byt, právě takový, o jakém manželé snili. Veliké, vysoké přijímací místnosti ve starém slohu, pohodlná, velkolepá pracovna, pokoje pro ženu a pro dceru, studovna pro syna, všechno jako by bylo právě pro ně myšleno. Ivan Iljič si sám vzal na starost zařízení; vybíral tapety, kupoval nábytek, hlavně starší, který dával opravovat a nově potahovat, aby byl zvláště přepychově stylový, a všechno rostlo, rostlo a blížilo se tomu ideálu, který Ivan Iljič nosil v hlavě. Když byl z polovice hotov, zařízení bylo nade všechno očekávání. Už viděl, jak přepychové, vkusné a nebanální to všechno bude, až to bude hotovo. Když usínal, viděl v duchu sál, jak bude vypadat. Když se rozhlížel po salóne, ještě nehotovém, už viděl krb, stóru, koutnici a sedátka porůznu rozestavená, mísy a talíře po stěnách a bronzy, až budou všechny stát na svých místech. Těšilo ho pomýšlení, jak udiví Pašu a Lizaňku, které také mají pro to smysl. Naprosto to nečekají. Zejména se mu podařilo objevit a lacino koupit starožitné předměty,

jež dodávaly tomu všemu zvláště ušlechtilý ráz. Ve svých dopisech schválně všechno líčil horší, než to bylo, aby je překvapil. Byl tím tak zaujat, že v něm, horlivém úředníkovi, dokonce i nový úřad vzbuzoval méně zájmu, než očekával. Při zasedání míval chvíle roztržitosti; myslil na to, jaké konsoly se lépe hodí k záclonám, zda rovné nebo prohnuté. Byl v takovém zaujetí, že se často sám pouštěl do práce, dokonce představoval nábytek a vlastnoručně převěšoval záclony. Jednou vylezl na štafle, aby ukázal nechápavému čalouníkovi, jak si přeje drapírovat, při tom špatně šlápl a spadl, ovšem jako silný a svižný muž se zachytil, jenom bokem narazil na postranici žebřiny. Naražené místo pobolávalo, ale bolest záhy pominula. Ivan Iljič se po celou tuto dobu cítil neobyčejně veselý a zdravý. Psal: *Cítím se, jako by ze mne spadlo patnáct let.* Myslí, že v září bude se vším hotov, ale protáhlo se to do poloviny října. Zato to dopadlo rozkošně, což neříkal jen on sám, ale tvrdili mu to všichni, kdo to viděli.

Ve skutečnosti bylo zařízení právě takové, jaké mají všichni lidé, kteří sice nejsou žádní boháč, ale snaží se boháčům podobat, takže se podobají pouze sobě navzájem; byly tam potahy, černé dřevo, květy, koberce a bronzy, tmavé kusy a lesklé kusy, všechno to, co mívají všichni lidé určitého druhu, aby se podobali všem lidem urči-

tého druhu. A u Ivana Iljiče bylo všechno tak podle známého vzoru, že tam nebylo, co by člověka upoutalo, ovšem jemu se to všechno zdálo originální. Když uvítal svou rodinu na nádraží, přivezl je všechny do osvětleného hotového bytu a lokaj v bílé kravatě otevřel dveře do předsíně, vyzdobené květinami, a když pak vstoupili do salónu a do pracovny a vyráželi vzdechy zalíbení — Ivan Iljič byl na vrcholu štěstí, všude je prováděl, hltal jejich pochvaly a zářil blahem. Když se ho ještě ten večer Praskovja Fjodorovna při čaji mezi řečí zeptala, jak spadl, dal se do smíchu a názorně předvedl, jak sletěl a polekal čalouníka.

„Nejsem nadarmo tělocvikář. Jiný by se zabil, a já se jen trochu uhodil tadyhle; když se na to sáhne, tak to bolí, ale už to polevuje, zkrátka je tam modřina.“

A začali žít v novém bytě, jemuž, jak shledali, když se pěkně zabydlili, chyběl jako vždy pouze ještě jediný pokojík; začali žít s novým platem, k němuž, také jako vždy, chybělo jen ještě něco málo — nějakých pět set rublů, a všechno bylo docela pěkné. Zvláště pěkný byl první čas, kdy ještě nebylo všechno hotovo a leccos bylo třeba zařizovat — to koupit, to objednat, to přestavit, to upravit. Muž a žena měli sice nějaké neshody, ale oba byli tak spokojeni a měli tolik práce, že se to urovnávalo bez velkých hádek. Když už nebylo co zařizovat, nastala jakási nuda a jako by

cosi chybělo, ale to už přišly nové známosti a zvyky a život dostal náplň.

Ivan Iljič býval ráno u soudu, vracel se k obědu a v první době míval dobrou náladu, třebaže právě nový byt mu někdy způsoboval mrzutosti. (Každá skvrnka na ubruse, na potahu, každá utržená šňůrka na zácloně ho rozčilovaly. Vynaložil na zařízení tolik námahy, že mu každé poškození působilo bolest.) Ale celkem plynul život Ivana Iljiče tak, jak podle jeho přesvědčení měl plynout — lehce, příjemně a slušně. Vstával v devět, pil kávu, četl noviny, potom oblékl úřední uniformu a jel k soudu. Tam už měl ohlazený chomout, v němž pracoval, a do toho jen vklouzl. Žadatelé, dotazy v kanceláři, sama kancelář, veřejná zasedání, interní porady. Z toho všeho bylo třeba umět vylučovat všechno to syrové, živoucí, co vždycky porušuje pravidelný průběh úředních záležitostí; nepřipustit žádné styky se stranami kromě úředních; i podněty ke stykům musí být jen úřední, i styky samy také jen úřední. Na příklad přijde člověk a chce se na něco informovat. Ivan Iljič jako lidská bytost nesmí připustit žádný styk s tímto člověkem; je-li však vztah tohoto člověka k němu jako členu soudu toho druhu, že jej lze vyjádřit na papíře s úřední hlavičkou — pak v mezích tohoto vztahu dělá Ivan Iljič všechno, rozhodně všechno, co může, a zachovává při tom formu lidsky přátelských vztahů, to jest uctivost. Jakmile

skončí úřední styk, končí i jakýkoli styk jiný. Toto umění oddělovat úřední stránku a nesměšovat ji s vlastním životem ovládal Ivan Iljič svrchovaně a dlouhou praxí a nadáním je přivedl na takový stupeň dokonalosti, že si už naopak jako virtuos dokonce někdy jakoby žertem dovoloval lidské a úřední styky směšovat. Mohl si to dovolit, protože v sobě cítil dost sil onen úřední vztah kdykoli opět vymezit a lidský odvrhnout. To prováděl Ivan Iljič nejen lehce, vkusně a slušně, ale přímo virtuosně. O přestávkách kouřil, pil čaj, porozprávěl trochu o politice, trochu o obecných věcech, trochu o kartách a nejvíc o jmenováních. A unaven, ale s pocitem virtuosa, který precisně odehrál svůj part, totiž jedny z prvních houslí v orchestru, vracel se domů. Doma matka s dcerou buď někam jely, nebo u nich někdo byl; syn byl v gymnasiu, dělal s preceptory úkoly a studoval řádně to, čemu se na gymnasiích vyučuje. Všechno dobře probíhalo. Někdy, když neměli hosty, čítal Ivan Iljič po obědě nějakou knihu, o které se hodně mluvilo, a večer usedal k práci, to znamená pročítal akta, vyhledával příslušné paragrafy v zákoníku — ověřoval si výpovědi a klasifikoval skutkovou podstatu. Tato práce ho ani nenudila, ani zvláště netěšila. Nudil se, když se měl hrát vint a nedošlo k tomu, ale i když se nehrálo, bylo to přece jenom lepší než sedět doma sám se ženou. Potěšením byly pro Ivana Iljiče malé obědy, na něž

zval společensky významné dámy a pány, a ten druh zábavy s nimi, který se podobal obvyklým zábavám takových lidí právě tak, jako se jeho salón podobal všem ostatním salónům.

Jednou měli dokonce večírek s tancem. Ivan Iljič byl veselý a všechno bylo hezké, jen měl potom pořádný rámus se ženou kvůli dortům a cukrovinkám; Praskovja Fjodorovna měla svůj plán, ale Ivan Iljič trval na tom, aby se všechno koupilo u drahého cukráře, nakoupil u něho spoustu dortů a hádka vznikla proto, že dorty zůstaly a účet od cukráře zněl na pětáctyřicet rublů. Byla to tak nepříjemně ostrá hádka, že mu Praskovja Fjodorovna vynadala hlupáků a ňoumů. On se chytil za hlavu a ve vzteku utrousil něco o rozvodu. Ale sám večírek byl veselý. Sešla se nejlepší společnost a Ivan Iljič tančil s kněžnou Trufonovovou, sestrou té, která je známa jako zakladatelka bratrstva „Sejmi ze mne trýzeň mou“. Radosti úřední byly radosti samolibosti, kdežto radosti společenské oblažovaly jeho ctižádost; skutečnou radostí bylo však pro Ivana Iljiče potěšení z karetní hry vintu. Netajil se, že po všem, po jakkoli neveselých životních událostech, první radostí, která jako svíce zářila nade všechny ostatní, bylo mu zasednout k vintu s dobrými hráči, žádnými křiklouny, a samozřejmě ve čtyřech (v pěti velice nerad pauzíroval, i když se tvářil, že ho hra náramně těší) a důvtipně a vážně hrát (když padala karta), po-

tom povečeřet a vypít sklenici vína. A ke spánku se Ivan Iljič zejména po menší výhře (velká mu byla nepříjemná) ukládal ve zvláště dobré náladě.

Tak žili. Okruh jejich známých tvořili nejlepší lidé, navštěvovaly je jak významné osobnosti, tak i mládež.

V názoru na okruh svých známých byli muž, žena i dcera dokonale zajedno. Aniž se domluvili, stejně od sebe odmrštovali a zbavovali se všelijakých těch všivých přátel a příbuzných, kteří kroužili kolem jejich salónu, ověšeného japonskými mísami. Tito všiví návštěvníci záhy přestali kroužit a Golovinovým zůstala jen jedna společnost, ta nejlepší. Mladí páni se dvorili Lizaňce a vyšetřující soudce Petriščev, syn Dmitrije Ivanoviče Petriščeva a jediný příští dědic jeho majetku, se o ni začal ucházet, takže Ivan Iljič už v tom směru pohovořil s Praskovjou Fjodorovnou, jestli by se pro ně neměla uspořádat vyjízdka na trojkách nebo domácí divadlo. Tak žili. A tak všechno plynulo i dále beze změny a všechno bylo v pořádku.

IV

Všichni byli zdraví. Že si Ivan Iljič občas stěžoval na divnou chuť v ústech a jakousi nevolnost v levé straně břicha, to se nedalo nazývat nemocí.

Ale znenáhla začala tato nevolnost sílit a pře-

cházet ne snad rovnou v bolest, ale v pocit neustálého tlaku v boku, spojený se špatnou náladou. Tato špatná nálada se pořád stupňovala a stupňovala a začala kazit hladký průběh příjemného a slušného života, jak se v rodině Golovinových ustálil. Manželé se čím dál častěji hádali, záhy bylo po příjemnosti a lehkosti a stěží se udržovala slušnost. Opět zbývaly jen ostrůvky, a ještě řídké, na nichž se muž a žena mohli setkat bez konfliktu. A Praskovja Fjodorovna teď nikoli bez důvodu prohlašovala, že její muž má otravnou povahu. A jak už měla ve zvyku zveličovat, tvrdila, že takovou hroznou povahu měl vždycky a že jen díky své dobrotě ho mohla snášet po dvacet let. Pravda bylo, že hádky teď vyvolával on. Jeho špičkování začínalo obvykle zrovna před obědem, a leckdy právě když se dával do jídla, při polévce. Jednou si všiml, že některý kus nádobí je poškozen, jindy mu nebylo po chuti jídlo, tu se zlobil, že syn se opírá loktem o stůl, tu zas, jak že se to dcera učesala. A za všechno dával vinu Praskovje Fjodorovně. Ta se zprvu bránila a pouštěla se do něho, ale Ivan Iljič se asi dvakrát na začátku oběda nesmírně rozzuřil, takže Praskovja Fjodorovna pochopila, že to je chorobný stav, který u něho vzniká požitím potravy, a držela se zpátky; už nic nenamítala, jen hleděla, aby co nejdřív bylo po obědě. Svou zdrženlivost si kladla za velikou zásluhu. Jakmile došla k závěru, že její muž má

hroznou povahu a otrávil jí život, začala se litovat. A čím víc se litovala, tím víc muže nenáviděla. Začala si přát, aby umřel, ale věděla, že si to přát nesmí, protože by zůstali bez platu. A to ji proti němu vydražďovalo ještě víc. Pokládala se za hrozně nešťastnou právě proto, že ani jeho smrt ji nemohla vysvobodit, žila v neustálém podráždění, jež nedávala najevo, ale toto její tajené podráždění tím více rozdražďovalo jeho.

Po jedné scéně, při níž jí Ivan Iljič zvláště ukřivdil a pak prohlásil, že je sice náchylný k podráždění, ale příčinou toho je nemoc, řekla mu Praskovja Fjodorovna, že jestliže je nemocen, pak se musí léčit, a přiměla ho, aby šel k věhlasnému lékaři. Šel tedy. Dopadlo to, jak očekával; docela tak, jak to vždycky bývá. I čekání, i strojená vážnost doktorská, jemu známá, táž, které on sám užíval u soudu, i proklepávání, i poslouchání, i otázky, dožadující se předem známých a očividně zbytečných odpovědí, i významné pohledy, jež člověku namlouvají: ale co, jen se nám svěř, a my všechno zařídíme, nám je známo a jasno, jak to zařídít, všechno tímž způsobem u kohokoli, kdo přijde. Všechno bylo přesně stejné jako u soudu. Jako on se u soudu tvářil nad obžalovaným, přesně tak se tvářil věhlasný lékař nad ním.

Doktor říkal: To a to ukazuje, že ve vnitřnostech bude tohle a tohle; jestliže ovšem vyšetření to a to nepotvrdí, pak se u vás musí soudit na

toto a toto. Za předpokladu, že jde o tohle, pak... atd. Pro Ivana Iljiče byla důležitá jen jedna otázka, totiž je-li jeho stav vážný nebo ne. Ale tuto nemístnou otázku doktor ignoroval. Z jeho hlediska byla tato otázka zbytečná a mimo diskusi — šlo jen o zvážení pravděpodobností — mezi bludnou ledvinou, chronickým katarem a zánětem slepého střeva. A tento problém rozřešil doktor před Ivanem Iljičem skvělým způsobem ve prospěch slepého střeva, při čemž ovšem připomenul, že rozbor moči může poskytnout další údaje, a pak bude všechno ještě přešetřeno. Bylo to do puntíku totéž, co Ivan Iljič stejně skvělým způsobem sám tisíckrát prováděl s obžalovanými: stejně skvěle učinil své resumé doktor a dokonce s jásavou vítězoslávou pohlédl přes brýle na vyšetřovaného. Doktorovo resumé dovedlo Ivana Iljiče k závěru, že je to špatné, ale že jemu, doktorovi, a konečně i všem ostatním, je to jedno, s ním samotným však je zle. A tento závěr Ivana Iljiče bolestivě zdrtil, vyvolal v něm pocit velké lítosti nad sebou samým a velikého rozhořčení na doktora, tak lhostejného k takové důležité otázce.

Neřekl však nic, nýbrž vstal, položil peníze na stůl a povzdechl: „My nemocní vám asi často klademe nemístné otázky. Je to vůbec vážná nemoc, nebo ne?“

Doktor na něho přísně pohlédl přes brýle jedním okem, jako by říkal:

— Obžalovaný, nebudete-li se držet v mezích daných otázek, budu nucen vás dát vyvést ze zasedací síně.

„Už jsem vám řekl všechno, co jsem měl za nutné a vhodné,“ odpověděl doktor, „ostatní ukáže vyšetření.“ A doktor se uklonil.

Ivan Iljič pomaloučku vyšel, sklíčeně vsedl do saní a jel domů. Celou cestu nepřetržitě probíral všechno, co doktor říkal, a snažil se všechna ta zamotaná, nejasná vědecká slova převést do prosté řeči a vyčíst z nich odpověď na otázku: je to zlé, je to se mnou moc zlé, neboť to ještě ujde? A zdálo se mu, že smysl všeho, co doktor řekl, je ten, že je to velmi zlé. Na ulicích se mu všechno zdálo smutné. Izvošiči byli smutní, domy smutné, chodci, krámy smutné. A bolest v boku, tupá, hloďavá bolest, ani na okamžik nepřestávající, zdála se v souvislosti s nejasnými slovy doktorovými nabývat jiného, vážnějšího významu. Ivan Iljič ji teď sledoval s novým, kormoutivým pocitem.

Přijel domů a začal to vypravovat ženě. Žena ho poslouchala, ale uprostřed výkladu vešla dcera v kloboučku; měla s matkou někam jet. S přemáháním si přisedla, aby vyslechla tu nudu, ale dlouho to nevydržela, a ani matka ho nevyslechla do konce.

„Ale to jsem ráda,“ řekla žena, „tak teďka buď na sebe opatrný a přesně ber léky. Dej mi recept, já pošlu Gerasima do lékárny.“ A odešla se strojit.

Ivan Iljič zatajil dech, pokud byla žena v pokoji, a zhluboka vzdychl, když odešla.

„Nu což,“ řekl si. „Možná, že to opravdu ještě nic není...“

Začal brát léky a řídit se podle doktorových pokynů, které se po rozboru moči změnilly. Ale tu se jako naschvál stalo, že v rozboru a v tom, co po něm mělo následovat, nastal jakýsi zmatek. K doktorovi osobně se nebylo možné dostat a následkem toho se nedělalo to, co mu doktor nařídil. Buď zapomněl, nebo se spletl, nebo mu něco tajil.

Ale Ivan Iljič nicméně přesně splnil, co mu bylo předepsáno, a v první době v tom nacházeli jakousi útěchu.

Jeho hlavním zaměstnáním od návštěvy u doktora bylo přesné plnění doktorových pokynů stran hygieny, užívání léků, sledování bolesti a všech pochodů vlastního organismu. Středem zájmu Ivana Iljiče se staly lidské choroby a lidské zdraví. Když se před ním mluvilo o nemocných, o mrtvých, o uzdravených, zejména o takových nemocích, které připomínaly jeho vlastní, snažil se utajit své rozčilení, pozorně naslouchal, vyptával se a dělal srovnání se svou nemocí.

Bolest nepolevovala; ale Ivan Iljič se přemáhal a namlouval si, že je mu lépe. A byl s to se obelhávat, pokud ho nic nerozčililo. Jakmile však měl nepříjemnost se ženou, nezdár v úřadě, mizernou kartu ve vintu, hned pocítil bolest v plné síle. Dříve tyto

mrzutosti překonával, věřil, že co se pokazilo, napraví, že zvítězí, dočká se úspěchu a i s bídnou kartou udělá velký slam. Teď však mu každý nezdar podráždel nohy a uvrhoval ho v zoufalství. Říkal si: tak už se mi zrovna začalo dělat líp, lék začínal zabírat, a teď do toho tahle prokletá smůla, tahle mrzutost... A zlobil se na smůlu nebo na lidi, kteří mu způsobovali nepříjemnosti a hubili ho, a cítil, jak ho tato jeho zlost ničí; nedovedl se jí však uvarovat. Zdálo by se, že mu muselo být jasné, že tyto jeho zlosti na lidi a okolnosti jen stupňují jeho bolest a že si tedy nahodilých mrzutostí nesmí všímat; ale on uvažoval naprosto obráceně — říkal, že musí mít klid, a číhal po všem, co ho z tohoto klidu vyrušovalo, a při každém sebe-menším vyrušení upadal do podrážděnosti. Jeho stav zhoršovalo to, že čítal lékařské knihy a radil se s doktory. Zhoršování postupovalo tak zvolna, že se mohl obelhávat porovnáváním včerejška s dneškem, mezi nimiž nebylo valného rozdílu. Ale kdykoli se byl radit s doktory, po každé se mu zdálo, že to s ním jde k horšímu; a dokonce velmi rychle. Přes to přese všechno byl u doktorů každou chvíli.

Tento měsíc byl u druhé kapacity, tato druhá kapacita mu řekla skoro totéž, co první, pouze jinak položila otázky. A porada s touto kapacitou v Ivanu Iljiči jen ještě zmnožila jeho pochyby a strach. Přítel jeho přítele — velmi dobrý lékař —

udělal ještě zas docela jinou diagnosu, a přes to, že mu dal pevnou naději na uzdravení, nicméně svými otázkami a hypothesami Ivana Iljiče ještě více zmátl a zesílil jeho pochybnosti. Homeopat určil povahu choroby také zas jinak a předepsal lék, a Ivan Iljič jej týden užíval, aby nikdo nevěděl. Ale po týdnu nepocítil úlevu, pozbyl důvěry i k dřívějšímu léčení i k homeopatovi a upadl do ještě horší sklíčenosti. Jednou jedna známá dáma vyprávěla o případu vyléčení svatými obrazy. Ivan Iljič se přistihl, že pozorně naslouchá a věří v pravdivost vyprávění. Tato příhoda ho poděsila. — To jsem opravdu tak zeslábl na rozumu? — řekl si. — Nesmysly! Všechno je to hloupost; nesmím se poddávat žádným dohadům, nýbrž vybrat si jednoho doktora a držet se jeho léčení. To také udělám. A tím to končí. Žádné rozjímání a do léta budu přísně plnit jeho pokyny. A pak se uvidí. Teď dost všech úvah! . . . — Lehko se to řeklo, ale splnit to nešlo. Bolest v boku hlodala dál, pořád jako by nabývala na síle, byla čím dál vytrvalejší, chuť v ústech pořád divnější. Měl pocit, že mu z úst čpí odporný zápach a chuti k jídlu i síl stále ubývá. Už se nemohl klamat — dalo se v něm cosi hrozného, neznámého a tak vážného, že nikdy v životě nic vážnějšího nepoznal. A věděl o tom jen on sám, nikdo z lidí kolem něho to nechápal či nechtěl chápat, všichni si mysleli, že všechno na světě jde jako dřív. A právě to trápilo Ivana Iljiče

ze všeho nejvíc. Ve vlastní rodině hlavně žena a dcera — které byly v plném proudu společenského života — nechápaly, jak viděl, vůbec nic, a byly mrzuté, že je otec tak zkormoucený a vyžaduje ohledy; jako by on za to mohl. Třebaže se snažily to nedávat najevo, přece cítil, že jim překáží. Žena si vytvořila k jeho nemoci určitý vztah a toho se držela bez ohledu na to, co on říkal nebo dělal. Ten vztah byl takovýto: — Víte, — říkala známým, — Ivan Iljič jako každý citlivý člověk nedokáže přísně dodržovat předepsanou léčbu. Jeden den si vezme kapky, zachová dietu a včas jde spát, ale druhý den, když na něho nedám pozor, na kapky zapomene, nají se jesetera (což má zakázáno) a zůstane sedět u vintu do jedné v noci.

„Co, kdy se to stalo?“ namítne Ivan Iljič rozmrzele. „Jedinkrát u Petra Ivanoviče.“

„A včera s Šebkem.“

„Stejně jsem nemohl bolestí spát. . .“

„Ať to bylo kvůli čemu chtělo, ale takhle se nikdy nevyléčíš, a jenom nás trápíš.“

Vztah Praskovji Fjodorovny k mužově nemoci, jak jej navenek projevovala před druhými i před ním samým, byl asi takový, že Ivan Iljič si za svou nemoc může sám a že tato nemoc je jen další nepřijemností, kterou ženě způsobuje. Ivan Iljič cítil, že to je u ní jen bezděčné zdání, ale v tom byla pro něho malá útěcha.

U soudu pozoroval, anebo si myslel, že pozoruje,

týž divný postoj k své osobě. Hned měl pocit, že se na něho dívají jako na člověka, který co nevidět někomu uvolní místo; hned zas viděl, že si ho kolegové začínají přátelsky dobírat jako hypochondra, jako by ten děs, ta neslýchaná hrůza, jež se v něm zahrnázila a bez ustání ho užírá a nezadržitelně kamsi vleče, byla nejménějším předmětem vtipů. Vydražďoval ho zejména Švarc svou hravostí, živostí a elegancí, jež mu připomínaly jeho sama před deseti léty.

Přijdou přátelé na partičku a usadí se. Zamíchají se nové karty, rozdá se a samy se mu v ruce skládají kule ke kulím, má jich sedm. Spoluhráč hlásí: bez trumfů a volá dvoje kule. Co ještě chtít? Člověk by měl zajásat — bude slam. A vtom Ivan Iljič ucítí tu šíravou bolest, tu chuť v ústech, najednou se mu zdá cosi barbarského v tom, že se v takovémhle stavu může radovat ze slamu.

Hledí na spoluhráče Michaila Michajloviče, jak sangvinicky přebíjí, až se stůl třese, a ohleduplně nebere štychy, nýbrž posunuje je k Ivanu Iljičovi, aby mu dopřál potěšení je shrabovat bez námahy a bez natahování přes stůl. — Copak si myslí, že jsem tak slabý, že nemůžu natáhnout ruku, — nepadá Ivana Iljiče, zapomíná počítat trumfy, zbytečně trumfuje přes partnera a prohrává slam o tři štychy, a co je ze všeho nejhorší, vidí, jak Michail Michajlovič trpí, ale jemu je to jedno. Hrůza pomyslit, proč je mu všechno jedno.

Všichni pozorují, že mu je zle, a navrhují: „Můžeme udělat pauzu, jestli jste unavený. Odpočnete si.“ Odpočívát? Ne, vůbec není unaven, dohrávají rubber. Všichni jsou zasmušilí a mlčí. Ivan Iljič cítí, že zasmušilostí je nakazil on, ale nemůže se jí zbavit. Hosté povečeří a odjedou domů a Ivan Iljič zůstává samotný s vědomím, že jeho život je otráven a otravuje život ostatním a že tato otrava nepolevuje, nýbrž čím dál víc proniká celou jeho bytostí.

A s tímto vědomím a nadto ještě s fysickou bolestí, doprovázenou hrůzou, musil ulehnout do postele a často v bolestech probdít většinu noci.

A ráno musil opět vstávat, oblékat se, jet k soudu, mluvit, psát, a pokud nejel, zůstat doma s týmiž čtyřadvaceti hodinami za den, z nichž každá mu byla utrpením. A takto na pokraji záhuby musil žít sám a sám, bez jediné bytosti, která by ho pochopila a politovala.

V

Tak uplynul měsíc a dva. Před Novým rokem přijel do města švagr a ubytoval se u nich. Ivan Iljič byl právě u soudu. Praskovja Fjodorovna jezdila po nákupech. Když Ivan Iljič vešel do své pracovny, zastal tam švagra, zdravého sangvinika, jak si vybaluje věci z kufru. Když zaslechl kroky Ivana

Iljiče, zvedl hlavu a na okamžik na něho beze slova zůstal koukat. Ten pohled prozradil Ivanu Iljičovi všechno. Švagr otevřel ústa, aby vykřikl údivem, ale ovládl se. Tento pohyb všechno dotvrdil.

„Co, změnil jsem se?“

„Ano... je znát změnu.“

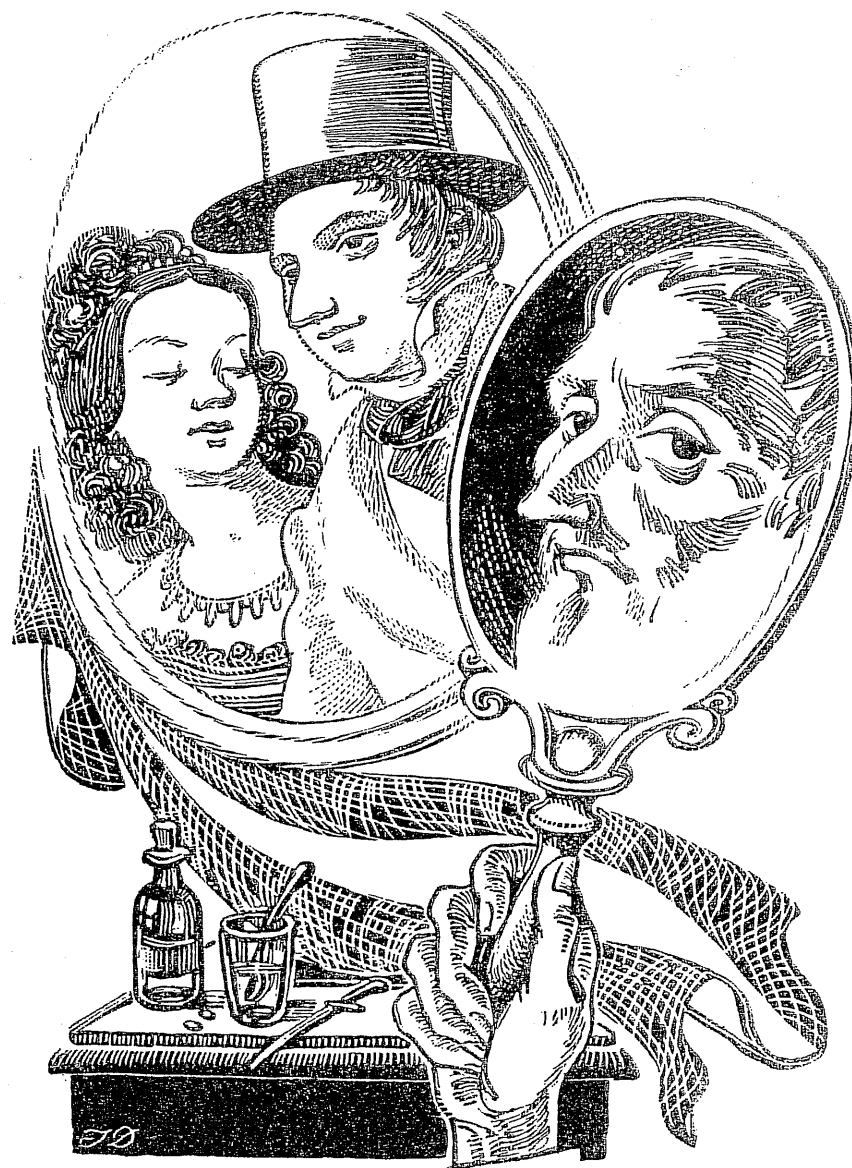
Ať jakkoli pak Ivan Iljič zaváděl řeč na své vzezření, ze švagra nedostal slovo. Přijela Praskovja Fjodorovna, švagr šel k ní. Ivan Iljič zamkl dveře a začal se pozorovat v zrcadle, zepředu, potom ze strany. Vzal svou podobiznu se ženou a porovnal podobu s tím, co viděl v zrcadle. Změna byla ohromná. Pak obnažil ruce po lokty, podíval se na ně, spustil rukávy, usedl na otoman a upadl do nejčernějších chmur.

— Nesmím, to nesmím, — řekl si, vzchopil se, šel ke stolu, rozevřel akta a začal číst, ale nebyl s to. Otevřel dveře a vstoupil do haly. Dveře do salónu byly zavřeny. Přikradl se k nim po špičkách a poslouchal.

„Ne, to přeháníš,“ mluvila Praskovja Fjodorovna.

„Jak to přeháním? Copak to nevidíš, je to hotová mrtvola, všimni si jeho očí. Úplně vyhaslé. Co mu to je?“

„To nikdo neví. Nikolajev (to byl ten druhý doktor) to nějak jmenoval, ale já si to nepamatuji. Leščetickij (to byla ta první kapacita) tvrdil pravý opak...“

Ivan Iljič se vzdálil, odešel do své pracovny, lehl si a začal přemýšlet: ledvina, bludná ledvina. Připomenul si všechno, co mu řekli doktoři, jak se ledvina uvolnila a jak je v pohybu. Vší silou své obraznosti se snažil bludnou ledvinu zachytit a zastavit, pevně ji udržet na místě. Tak málo by stačilo, zdálo se mu. — Ne, pojedu ještě jednou k Petrovi Ivanoviči. (To byl ten přítel, který měl přítele lékaře.) — Zazvonil, dal si zapráhnout a přichystal se k odjezdu.

„Kampak, Jean?“ otázala se žena s nadmíru smutným a neobvykle laskavým výrazem.

Tato neobvyklá laskavost ho rozzlobila. Podíval se po ní zamračeně. „Musím k Petrovi Ivanoviči.“

Odjel k příteli, který měl přítele lékaře, a s ním k tomuto lékaři. Zastihl ho doma a porozprávěl s ním.

Anatomicky a fyziologicky zkoumal podrobnosti toho, co se v něm podle doktorova názoru dalo, a všechno si ujasnil.

Šlo o maličkost, o úplnou maličkost na slepém střevě. Všechno se to dalo srovnat. Zesílit energii jednoho orgánu, oslabit funkci druhého, nastane vstřebání a všechno bude v pořádku. Poněkud se opozdil k obědu. Naobědval se, vesele porozprávěl, ale dlouho se nemohl odhodlat odejít po svých. Konečně odešel do pracovny a hned se pustil do roboty. Pročítal akta, pracoval, ale po celý čas ho neopouštěla myšlenka na to, že má před sebou

ještě jakousi poodloženou, důležitou, tajnou záležitost, kterou se bude zabývat po práci. Když byl hotov, uvědomil si, že touto tajnou záležitostí jsou myšlenky o slepém střevě. Nepoddal se jim však a šel do salónu na čaj. Byli tam hosté, povídalo se, hrálo se na piano, zpívalo, byl tam také vyšetřující soudce, dceřin vytoužený ženich. Ivan Iljič strávil večer, jak podotkla Praskovja Fjodorovna, veseleji než kdo jiný; ani na okamžik však nezapomínal, že má před sebou ještě poodložené, důležité myšlenky o slepém střevě. V jedenáct hodin se poroučel a odešel do svého pokojíku. Od té doby, co byl nemocen, spal sám v malém pokojíku vedle pracovny. Šel tedy, svlékl se a vzal si Zolův román, jenomže nečetl nic, nýbrž přemýšlel. A v jeho fantazii se dala ona vytoužená náprava slepého střeva. Vstřebávalo se, vyměšovalo, obnovovala se pravidelná činnost. — Ano, tak to má být, — řekl si, — jenom se musí přírodě pomoci. — Vzpomněl si na lék, nadzvedl se, vzal jej, lehl si naznak a sledoval, jak blahodárně lék působí a jak zahání bolest. — Jen pravidelně brát lék a vystříhat se škodlivých vlivů; už teď se cítím poněkud líp, o hodně líp. — Začal si prohmatávat bok a na dotek to nebolelo. — Vážně nic necítím, opravdu je to hodně lepší. — Zhasl svíčku a lehl si na bok. . . Slepé střevo se hojí, vstřebává se. Najednou ucítil známou, starou, tupou, hlodavou bolest, úpornou, tichou, vážnou. V ústech táž známá odporná chuť.

Srdce se mu sevřelo, zatmělo se mu v hlavě. — Bože můj, Bože můj! — sténal, — zase, zase, a nikdy to nepřestane! — A náhle se mu všechno ukázalo z docela jiné strany. — Slepé střevo! Ledvina! — řekl si. — Nejde ani o slepé střevo ani o ledvinu, ale o život a. . . smrt. Ano, byl to život a teď odchází, odchází, a já ho nemohu zadržet. Ano. Nač si lhát? Vždyť už všem kromě mne je zřejmé, že umírám; je to jen otázka týdnů, dnů — anebo snad už je to tu. Dosud bylo světlo, teď je tma. Dosud jsem byl tady, teď půjdu tam! Kam? — Mráz ho obešel a dech se mu zastavil. Slyšel jen údery srdce.

— Až bude po mně, tak co bude? Nebude nic. A kde budu, až bude po mně? Opravdu je to smrt? Ne, ne, smrt ne. — Vyskočil, chtěl rozsvítit svíčku, šátral roztřesenýma rukama, svíčku i se svícnem upustil na podlahu a znova se svalil naznak na polštář. — Nač? Je to jedno, — říkal si a hleděl otevřenýma očima do tmy. — Smrt. Ano, smrt. A z nich to nikdo ani neví a nechce vědět a nepolituje. Baví se. (Skrze dveře slyšel vzdálené oznívání hlasu a klavírního doprovodu.) Všechno je jim lhostejné, ale oni taky umřou. Tupci! Já dřív, a oni později, taky na ně dojde. A oni se baví. Hovada! — Dusil se zlostí. A udělalo se mu zle, nesnesitelně těžko. Není přece možné, aby byli všichni a na všečen čas odsouzeni k tomuto děsnému strachu. Ivan Iljič se nadzdvihl.

— Něco tu neklape, musím se uklidnit, musím promyslet všechno od začátku. — A začal promýšlet. — Tedy začátek nemoci. Uhodil jsem se do boku a bylo mi pořád stejně, včera jako dnes, trochu to bolelo, potom víc, pak přišli doktoři, pak malátnost, znova doktoři; a pořád jsem šel blíž a blíž k propasti. Sil ubývalo. Blíž a blíž. A tak jsem vyhubl na kost, oči mi pohasly. Je to smrt, a já uvažuji o střevě. Uvažuji o tom, jak dát do pořádku střevo, a zatím je to smrt. Ale opravdu smrt? — Zase ho obešel děs, dech se mu zastavil, nachýlil se na stranu, začal hledat sirky, narazil loktem na noční stolek. Překážel mu a působil bolest. Ivana Iljiče popadl vztek, opřel se v zuřivosti silněji a stolek porazil. A v zoufalství a bez dechu se převálil naznak očekávaje smrt.

V tu chvíli hosté právě odcházeli. Praskovja Fjodorovna je doprovázela. Uslyšela pád a vešla.

„Co je s tebou?“

„Nic. Náhodou jsem to porazil.“

Praskovja Fjodorovna odešla, přinesla svíčku. Ivan Iljič ležel, těžce a rychle oddechoval jako člověk po dlouhém běhu a strnulýma očima hleděl na ženu.

„Co jsi dělal, Jean?“

„Nic... Po.. ra.. zil jsem ho.“

— Co bych jí říkal, — pomyslí si, — stejně nic nepochopí.

Opravdu nepochopila. Postavila noční stolek,

rozsvítila mu svíčku a rychle odešla. Musila vyprovodit návštěvu. Když se vrátila, ležel Ivan Iljič stále ještě naznak s očima vzhůru upřenýma.

„Co je ti, není ti hůř?“

„Je.“

Potrásla hlavou a chvíli poseděla.

„Víš co, Jean? Já myslím, jestli bych k tobě neměla zavolat Leščetického.“

To znamená nelitovat peněz a zavolat proslulého lékaře do domu. Ivan Iljič se ušklíbl a řekl: „Ne.“ Ona po chvíli vstala, přistoupila k němu a políbila ho na čelo.

Ivan Iljič ji v tu chvíli, kdy ho líbala, nenáviděl z celé duše a měl se co přemáhat, aby ji neodstrčil.

„Dobrou noc, snad Pánbůh dá a usneš.“

„Ano.“

VI

Ivan Iljič poznával, že umírá, a nevycházel ze zoufalství.

V hloubi duše věděl, že umírá, avšak nejen že té myšlence nezvykl, ale prostě to nechápal, naprosto to nedovedl pochopit.

Příklad sylogismu, jemuž se učil v Kiesewetterově logice, že Gaius je člověk — lidé jsou smrtelní — a tedy Gaius je smrtelný, se mu po celý život zdál správný toliko ve vztahu ke Gaiovi, avšak nikoli ve vztahu k němu. Tamto byl člověk Gaius,

člověk vůbec a docela právem věta platila; on sám však nebyl ani Gaius ani člověk vůbec, on byl odjakživa docela a úplně jiná bytost než druzí, on byl Váňa, měl maminku, tatínka, Mítu a Volođu, hračky, kočího, chůvu; potom Katěнку a všechny radosti, strasti, chvíle nadšení a vytržení v dětství, jinošství a mládí. Copak Gaiovi snad někdy zavoněl ten kožený pruhovaný míč, který měl Váňa tak rád? Líbal snad Gaius někdy matce ruku, šelestilo snad někdy Gaiovu sluchu hedvábí matčiných šatů? Vzbouřil se Gaius v právnickém lyceu kvůli pirožkám? Byl snad Gaius zamilován? Dovedl Gaius řídit líčení tak jako on?

Gaius je ovšem smrtelný a právem umře, ale já, Váňa, já Ivan Iljič se všemi svými city a myšlenkami — já, to je něco docela jiného. A není možné, že bych já měl umřít. To by bylo příliš hrozné.

Tak to cítil.

— Kdybych měl umřít jako Gaius, tak bych to věděl, říkal by mi to můj vnitřní hlas, ale nic takového se ve mně neozvalo, a já a všichni moji kolegové jsme rozuměli, že s námi se to má docela jinak, než s Gaiem. A teď tohle! — říkal si Ivan Iljič. — To není možné! Není to možné, a přece je to tak. Tak jak je to vlastně? Jak tomu rozumět?

Nemohl to pochopit a snažil se tuto myšlenku zapudit jako lživou, nesprávnou, chorobnou a její místo zaplnit jinými, správnými, zdravými myšlenkami. Jenomže ta zapuzovaná myšlenka, a ne-

jen myšlenka, nýbrž jako by i skutečnost, přicházela zas a zas a stavěla se mu do cesty.

A on na místo této myšlenky přivolával jednu po druhé myšlenky jiné a doufal, že v nich najde oporu. Snažil se vrátit k někdejšímu chodu myšlení, jež mu kdysi zastíralo myšlenku na smrt. Ale ku podivu všechno to, co dříve zastíralo, zatajovalo a vyhlazovalo vědomí faktu smrti, nedovedlo už teď působit v tom smyslu. Poslední dobu trávil Ivan Iljič většinou tím, že se takto snažil obnovit někdejší citové pochody, zastírající skutečnost smrti. Řekl si třeba: — Budu se zabývat úředními záležitostmi, vždyť v tom byl můj život. — A jel k soudu a snažil se zbavit veškerých obav; pohovořil s kolegy, zasedl, podle starého zvyku zádumčivým pohledem roztržitě přehlížel shromáždění, oběma vyhublýma rukama opřen o opěradla dubového křesla, docela jako obvykle se nakláněl ke kolegovi, přitahoval si akta, šeptem se domlouval a potom najednou zvedl oči, napřímil se v křesle a pronesením známé formule zahájil líčení. Ale náhle uprostřed zasedání a bez ohledu na stadium přelíčení bolest v boku zahájila svůj hlodavý proces. Ivan Iljič ji pocítil a snažil se odvrátit od ní pozornost, ale ona přicházela, utkvívала před ním a hleděla na něho, a on všecek strnul, lesk v očích mu pohasínal a Ivan Iljič si opět kladl otázku: Tak tedy jen ona je reálná? A kolegové a podřízení s úžasem a s nelibostí pozorovali, jak on, ten skvělý

a vybroušený soudce, se plete a dělá chyby. Ivan Iljič se otřepával, snažil se vzpamatovat, jakž takž dovedl líčení ke konci a vracel se domů s žalostným poznáním, že jeho soudcovský úřad mu nemůže už jako kdysi zakrýt to, co chtěl mít zakryto; že soudními záležitostmi se jí nezbaví. A nejhorší při tom bylo, že ona ho k sobě přitahovala ne kvůli tomu, aby něco podnikal, nýbrž jen proto, aby na ni hleděl, přímo jí do očí, aby na ni hleděl a v úplné nečinnosti trpěl nevýslovná muka.

A ve snaze uniknout tomuto stavu hledal Ivan Iljič jiné útěchy, jiné clony před ní, a skutečně je nacházel a na krátko ho jaksi zachraňovaly, jenomže záhy zase ne snad že by se rozpadly, jako spíš zprůhledněly, a ona jako by prosvítala vším a nic ji nemohlo zastříti.

Tak teď v poslední době třeba vešel do salónu, který zařídil, do toho salónu, v němž sklouzl a udeřil se, a pro který tedy — jak ho s jedovatým výsměchem napadalo — pro který tedy obětoval život, neboť věděl, že nemoc začala tím uhozením; vešel a všiml si, že na leštěném stole je rýha, něčím proříznutá. Hledal příčinu a našel ji v bronzovém kování alba, jež bylo na rohu odehnuto. Vzal album, velmi drahé, které s takovou láskou sestavil, a rozzlobil se na lajdáctví dcery a jejích přátel — tuhle bylo něco roztrženo, tamhle zas přeházeny obrázky. Pečlivě dal album do pořádku a kování zase srovnal.

Pak ho napadlo celý ten *établissement* s albem přemístit do druhého rohu mezi květiny. Zavolal sluhu, žena nebo dcera přišly na pomoc; měly námitky, on se začal hádat, rozzlobil se. Ale celkem to bylo dobré, protože Ivan Iljič pozapomněl na ni, ona mu zmizela z očí.

Ale tu žena řekla, když to sám chtěl přetahovat: „Dovol, sluha to udělá, ať si zase neublížíš.“ A vtom už ona se mihla za záclonou, Ivan Iljič uviděl ji. Mihla se, on ještě doufá, že zase zmizí, ale bezděky obrátí pozornost na svůj bok — a tam to pořád sedí, pořád stejně tlačí, a Ivan Iljič už nemůže zapomenout a ona zjevně na něho hledí skrze květiny. A tak co to bylo všechno platné!

— Už je to tak, že jsem tady, u téhle stóry přišel o život jako při útoku. Opravdu je to tak? Jaká hrůza a jaký nesmysl! To není možné. To není možné, ale je to tak.

Odešel do pracovny, lehl si a zase zůstal sám s ní. Tváří v tvář jí, a udělat s ní nejde nic. Jen na ni hledět a pozvolna vychládat.

VII

Jak k tomu vlastně došlo ve třetím měsíci nemoci, nemohl nikdo říci, protože se to dalo nepozorovaně, krok za krokem, ale dospělo to tam, že jak žena, dcera, syn, služebnictvo, tak i známí, lékaři

a zejména on sám poznali, že veškerý zájem o něho spočívá pouze v tom, kdy už konečně udělá místo, kdy už zbaví živé lidi tísně, kterou způsobuje svou přítomností, a sám sebe vysvobodí ze svého utrpení.

Ivan Iljič spal méně a méně; dostával opium a začali mu vstříkovat morfium. Tupá malátnost, již zakoušel v polospánku, mu zprvu přinášela úlevu jako změna, ale nakonec mu byla ještě větší trýzní než přímá bolest.

Dělali mu zvláštní pokrmy podle lékařských předpisů, ale všechny ty pokrmy byly pro něho čím dál nechutnější, odpornější a odpornější.

Kvůli stolici došlo také na zvláštní opatření a zařízení a byla to čím dál větší zkouška. Zkouška pro nečistotu, neslušnost a zápach a proto, že při tom musil být někdo druhý.

Ale právě v této krajní nepříjemnosti svítla Ivanu Iljiči útěcha. Vynášet to vždycky totiž přicházel — sluha Gerasim.

Gerasim byl čistý, svěží, městskou stravou ztloustlý mladý mužik. Byl stále veselý a dobré mysli. Vzhled tohoto vždy čistého, po venkovsku oblečeného člověka, který dělal tak protivnou práci, uváděl Ivana Iljiče zprvu do rozpaků.

Jednou vstal s nádoby, a poněvadž neměl dost sil, převalil se na čalouněné křeslo a s hrůzou zůstal koukat na svá obnažená vyzáblá stehna s ostře vyznačenými svaly.

Lehkým, pevným krokem vstoupil Gerasim v silných vysokých botách a vnesl s sebou příjemnou vůni dehtované kůže a svěžího zimního vzduchu; měl na sobě čistou konopnou zástěru a čistou kartounovou rubašku s vykasanými rukávy na holých, silných mladých pažích; aniž pohlédl na Ivana Iljiče, a zřejmě — aby se nemocného nedotkl — se snahou potlačit radost ze života, která mu vyzařovala z tváře, přistoupil ke kbelíku.

„Gerasime,“ ozval se slabě Ivan Iljič.

Gerasim sebou trhl, patrně se lekl, že udělal nějakou chybu, a rychlým pohybem obrátil k nemocnému svou svěží, dobrou, prostou mladou tvář, jež právě začínala zarůstat prvními vousy.

„Co ráčíte?“

„Je ti to asi nepříjemné. Nezlob se na mě. Já za to nemohu.“

„To nic, prosím,“ a Gerasimovi se zaleskly oči a zasvítily jeho mladé bílé zuby. „Co bych to neudělal. Jste přece nemocný.“

A pak obratněma, silněma rukama udělal svou obvyklou práci a lehkým krokem odešel. A za pět minut se stejně lehkým krokem vrátil.

Ivan Iljič pořád ještě seděl v křesle.

„Gerasime,“ řekl, když sluha postavil čistý, vymytý kbelík. „Prosím tě, pojd' sem, pomoz mi.“ Gerasim přistoupil. „Nadzvedni mě. Samotnému mi to jde těžko a Dmitrije jsem poslal pryč.“

Gerasim přistoupil a silněma rukama ho stejně

lehce, jako chodil, vzal do náruče, obratně, měkce zvedl a podržel, druhou rukou mu podvlékl kalhoty a chtěl ho posadit. Ivan Iljič ho však požádal, aby ho dovedl na divan. Gerasim ho bez námahy a jako by ho ani nedržel, odvedl či spíše odnesl k divanu a posadil.

„Děkuju, ty tak obratně, tak dobře... všechno děláš.“

Gerasim se opět usmál a chtěl jít. Ale Ivanovi Iljiči s ním bylo tak dobře, že ho nechtěl pustit.

„Koukej, přitáhni mi, prosím tě, tuhle židli. Ne, tuhle, pod nohy. Uleví se mi, když mám nohy nahoře.“

Gerasim přinesl židli, postavil ji na podlahu bez jediného nárazu a zvedl mu na ni nohy. Ivan Iljič měl pocit, že ve chvíli, kdy mu Gerasim vysoko zvedl nohy, se mu udělalo líp.

„Když mám nohy nahoře, tak je mi líp,“ řekl. „Podlož mi pod nohy tamten polštář.“

Gerasim to udělal. Opět mu zvedl nohy a položil je. Ivanovi Iljiči bylo líp, pokud mu Gerasim držel nohy nahoře. Když je pustil, zdálo se mu, že je mu hůř.

„Gerasime,“ zeptal se, „máš teď něco na práci?“

„Nikoli, prosím,“ odpověděl Gerasim, který se ve městě naučil mluvit s pány.

„Co máš ještě udělat?“

„Ještě co mám udělat? Já mám uděláno, jediné na zejtra naštipat dříví.“

„Tak mi takhle podrž nohy nahoře, můžeš?“

„Jakpak ne, můžu.“ Gerasim mu zvedl nohy do výše a Ivanu Iljičovi se zdálo, že v téhle poloze vůbec žádnou bolest necítí.

„Ale co bude s dřívím?“

„Neračte se starat. To uděláme jedna dvě.“

Ivan Iljič řekl Gerasimovi, aby se posadil a držel mu nohy, a dal se s ním do řeči. A tu se mu ku podivu zdálo, že pokud mu Gerasim drží nohy, je mu lépe.

Od té doby si Ivan Iljič tu a tam Gerasima zavolal a požádal ho, aby mu zvedl nohy a držel je na ramenou. Rád se s ním dával do řeči. Gerasim to všechno dělal jako nic, ochotně, prostě a s dobrotou, která Ivana Iljiče dojímala. Zdraví, sílu a veselost kohokoli jiného pociťoval Ivan Iljič jako urážku své osoby, jenom u Gerasima neměl z jeho síly a bodrosti skličující pocit, nýbrž naopak uspokojení.

Co Ivana Iljiče nejvíc trápilo, byla lež. Totiž ta z neznámých důvodů všeobecně uznávaná lež, že to je u něho pouze nemoc, a nikoli umírání, a že stačí, aby měl klid a léčil se, a všechno bude zas v nejlepším pořádku. Vždyť dobře věděl, že i kdyby se cokoli dělalo, nenastane žádné zlepšení, nýbrž jen ještě horší trýzeň a smrt. Tato lež Ivana Iljiče přímo mučila, trápilo ho, že nechtějí přiznat to, co všichni vědí a co ví i on sám, ale snaží se udržovat tuto lež kolem jeho děsivého stavu, a snaží se

a nutí ho, aby se sám na této lži podílel. Lež, tato lež, kterou byl obklopován na prahu smrti, tato lež, která měla strašný a velebný akt jeho smrti snížit na úroveň všech těch jejích návštěv, záclon a obědů s jesetřinou... tato lež způsobovala Ivanu Iljiči pravá muka. A ku podivu, třebaže mnohokrát, když před ním hráli tuto komedii, se jenom o vlasek udržel, aby nevykřikl: „Nechte těch lží, vždyť to víte a já to taky vím, že umírám, tak aspoň přestaňte lhát!“ — přece nikdy neměl dost odvahy to udělat. Strašný, děsivý akt jeho umírání byl, jak viděl, všemi kolem snižen do roviny nahodilých nepříjemností, do jisté míry i neslušností (asi v tom smyslu, jako se jedná s člověkem, který vejde do salónu a šíří kolem sebe zápach). Dařilo se to díky téže „slušnosti“, které on sám po celý život sloužil. Ivan Iljič viděl, že ho nikomu není líto, protože nikdo nechce ani pochopit jeho situaci. Pouze jediný Gerasim tuto situaci chápal a litoval ho. A proto bylo Ivanu Iljiči dobře jen s Gerasimem. Bylo mu dobře, když mu Gerasim někdy celé noci až do bílého rána držel nohy a nechtěl jít spát a říkal: „Neračte se starat, Ivane Iljiči, já se ještě vyspím“, nebo když najednou přešel k tykání a dodal: „Copak kdybys nestonal, ale takhle co bych ti neposloužil?“ Jediný Gerasim nelhal; ze všeho bylo zřejmo, že jen on chápe, oč běží, nepokládá však za nutné to tajit a prostě lituje svého vyhublého a zesláblého pána. Jednou

dokonce rovnou řekl, když ho Ivan Iljič posílal pryč:

„Všichni budeme jednou umírat. Tak co bych si nedal práci.“ Vyjádřil tím, že mu práce nepřijde zatěžko právě proto, že ji koná pro umírajícího a doufá, že až přijde jeho čas, také se o něho někdo stejně postará.

Kromě této lži, či vlastně následkem této lži, nejvíc trápilo Ivana Iljiče to, že ho nikdo nepolitoval, a to tak, jak toužil, aby ho litovali. V některých okamžicích po dlouhém utrpení toužil nade všecko po tom — jakkoli se to styděl přiznat, — aby ho někdo politoval jako nemocné dítě. Toužil, aby se s ním někdo pomazlil, zulíbal ho, poplakal nad ním, tak jako dospělí laskají a utěšují děti. Byl si vědom, že je důstojným členem soudu, že mu šediví bradka, přesto však po tom toužil. Jen v Gerasimově vztahu k němu bylo cosi, co se tomu podobalo. A proto ve stycích s Gerasimem nacházel útěchu. Ivanu Iljiči je do pláče, touží, aby ho hladili a plakali nad ním, a tu přijde kolega od soudu Šebek a místo pláče a pohlazení dojde k tomu, že Ivan Iljič nasadí vážný, přísný, hlubokomyslný výraz a mechanicky vykládá svůj názor na význam kasačního rozhodnutí a úporně se drží tohoto tematu. Tato lež ve všech kolem i v něm samém nejvíc otrávila jeho poslední dny.

Bylo ráno. Pro Ivana Iljiče bylo ráno jen proto, že Gerasim odešel a přišel sluha Petr — zhasil svíce, odhrnul jednu záclonu a začal tichounce uklízet. Ať bylo ráno nebo večer, ať byl pátek nebo neděle, všechno bylo pořád stejné, všechno bylo jedno a totéž — hlodavá, ani na okamžik nepolevující úmorná bolest; vědomí nepřetržitě a beznadějně unikajícího, ale pořád ještě docela neuniknuvšího života, neustále bližší a bližší, pořád stejně strašná, nenáviděná smrt, která jediná byla skutečná, a vedle toho neustále táž lež. Jaképak tedy dny, týdny, hodiny?

„Nemám přinést čaj, prosím?“

— Chce pořádek, aby páni pili ráno čaj, — pomyslně si Ivan Iljič a řekl pouze:

„Ne.“

„Není libo přejít na divan?“

— Chce uklidit pokoj a já mu překážím, já představuju nečistotu a nepořádek, — pomyslně si Ivan Iljič a řekl pouze:

„Ne, nech mě.“

Sluha ještě chvíli uklízel. Ivan Iljič natáhl ruku. Petr úslužně přiskočil:

„Co račte?“

„Hodinky.“

Petr zvedl hodinky, jež ležely pod rukou nemocného, a podal je.

„Půl deváté. Oni ještě nevstali?“

„Nikoli, prosím. Vasilij Ivanovič (totiž syn) odešel do gymnasia a Praskovja Fjodorovna nařídila, abychom ji vzbudili, jestli se po ní budete ptát. Ráčíte tedy?“

„Ne, není třeba.“ — Což to zkusit s čajem? — napadlo Ivana Iljiče. „Ano, čaj... mi přines.“

Petr se obrátil ke dveřím. Ivana Iljiče najednou poděsilo, že by měl zůstat sám. — Čím ho zdržet? Ano, lék. — „Petře, podej mi lék.“ — Ale co, možná, že i lék ještě pomůže. — Vzal ho na lžici a vypil. — Ne, nepomůže, všechno je to nesmysl a podvod, — řekl si, jakmile pocítil na jazyku známou, protivně nasládlou, beznadějnou chuť. — Ne, už ničemu nevěřím. Ale ta bolest, proč jenom ta bolest, aspoň na chvílku kdyby polevila. — A zasténal. Petr se vrátil. „Ne, jdi. Přines čaj.“

Petr odešel. Když zůstal sám, Ivan Iljič zasténal nejen bolestí, jakkoli byla strašná, nýbrž i žalostí. — Pořád totéž a totéž, pořád ty nekonečné dny a noci. Jen aby to už bylo. Co aby už bylo? Smrt, temnota. Ne, ne! Všechno je lepší než smrt.

Když Petr vešel s čajem na podnose, Ivan Iljič na něho dlouho nepřítomně hleděl, nechápaje, kdo to je a co chce. Petr upadl do rozpaků. A teprve Petrovy rozpaky Ivana Iljiče vzpamatovaly.

„Ano,“ řekl, „čaj, dobrá, postav ho. Jen mi pomoz se umýt a převléknout košili.“

A Ivan Iljič se začal mýt. S přestávkami si umyl

ruce, obličej, vyčistil si zuby, začal se česat a koukat do zrcadla. Hruža ho obešla, zejména ho zděsilo, jak se mu vlasy zplihle lepí k bledému čelu.

Když si převlékal košili, uvědomil si, že mu bude ještě hůř, jestli se podívá na své tělo, a nepodíval se tedy na sebe. Konečně to bylo odbyto. Navlékl si župan, zabalil se do plédu a usedl do křesla k čaji. Na okamžik se mu zdálo, že se osvěžil, ale jakmile začal pít čaj, zase pocítil tutéž chuť, tutéž bolest. Přes moc dopil, ulehl a natáhl nohy. Uložil se a poslal Petra pryč.

Pořád totéž. Tu kmitne kapka naděje, tu se vzedme moře zoufalství, a pořád bolest, pořád bolest, pořád sklíčenost a věčně jedno a totéž. Samotnému je mu strašně smutno, rád by si někoho pozval, ale předem ví, že s návštěvou mu bude ještě hůř. — Radši zas morfium a nic nevědět. Řeknu mu, doktorovi, aby si ještě něco vymyslel. Takhle to není možné, není to možné.

Uplynula hodina, dvě. V předsíni zazněl zvonek. Asi doktor. Ovšem, je to doktor, svěží, v dobré náladě, tlustý, veselý, s výrazem, který říká: to jste se něčeho polekali, ale to nic, hned to dáme do pořádku. Doktor si je vědom, že tento výraz je zde nevhodný, ale už si ho jednou pro vždycky nasadil a nemůže ho sundat tak jako člověk, který si ráno oblékne frak a jezdí v něm po návštěvách.

Doktor si bodře a nadějně mne ruce.

„Jsem prokřehlý. Mrzne tam pořádně. Jenom se

trochu ohřeju,“ říká a tváří se, jako by bylo třeba jen okamžik počkat, až se ohřeje, a jakmile se ohřeje, dá všechno do pořádku.

„Tak jakpak je?“

Ivan Iljič cítí, že doktor by se vlastně chtěl zeptat: Jak jdou kšeftíky? Ale cítí, že tak se mluvit nedá, a proto se ptá: „Jaká byla noc?“

Ivan Iljič hledí na doktora a pohledem se ptá:

— To ti opravdu nikdy nebude hanba lhát? — Ale doktor nechce otázce rozumět.

A Ivan Iljič řekne:

„Pořád stejně hrozná. Bolest nepřestává, nepovoluje. Kdyby tak na to něco bylo!“

„Vy pacienti jste všichni stejní. Tak prosím, už jsem se, myslím, ohřál, takže ani přísná Praskovja Fjodorovna by nic nemohla namítnout proti mé teplotu. Tak tedy dobré jitro,“ a doktor tiskne Ivanovi Iljiči ruku.

A už nechal všeho žertování a začíná s vážnou tváří nemocného vyšetřovat, puls, teplotu, a už ho proklepává a poslouchá.

Ivan Iljič je pevně a neochvějně přesvědčen, že je to všechno hloupost a pustý klam, ale když doktor klekne, natahuje se nad ním, přikládá ucho hned výše, hned níže a s důležitou tváří dělá různé gymnastické evoluce, Ivan Iljič se tomu poddává, tak jako se kdysi poddával řečem advokátů, třebaže až příliš dobře věděl, že jen balamutí a proč balamutí.

Doktor klečel na divanu a ještě cosi proklepával, když ve dveřích zašustily hedvábné šaty Praskovji Fjodorovny a bylo slyšet její výtku Petrovi, že jí nebyl ohlášen doktorův příchod.

Ivan Iljič na ni hledí, prohlíží si ji od hlavy k patě a v duchu jí vyčítá i bělost pleti, i baculatost a čistotu rukou a šíje, i lesk vlasů, i třpyt očí plných života. Nenávidí ji ze vsí síly duše. Pouhý její dotek v něm vyvolává mučivý příval nenálosti.

Její vztah k němu a jeho nemoci je stále týž. Jako si doktor vytvořil určitý vztah k pacientům, kterého se už nemůže zbavit, vytvořila si i ona svůj vztah k němu — ten, že Ivan Iljič nedělá, co by měl dělat, a je si tedy sám vším vinen, a ona ho z lásky k němu kvůli tomu kárá — a ani ona se z toho vztahu nemůže vymanit.

„Ale když on neposlouchá. Nebere léky, kdy má. A hlavně — lžhá v takové posici, která mu jistě škodí — s nohama nahoře.“

Vypravovala, jak si dává od Gerasima držet nohy.

Doktor se usmál s pohrdavou vlídností: — Jářku, co dělat, tihle nemocní si kolikrát dovedou vymyslet pěkné hlouposti — ale dá se jim to odpustit.

Když bylo vyšetření hotovo, podíval se doktor na hodiny, a tu Praskovja Fjodorovna Ivanovi Iljiči oznámila, že ať chce nebo nechce, ona tentokrát povolala proslulého lékaře, který ho s Mi-

chailem Danilovičem (jak říkali obyčejnému doktorovi) prohlédne a vydá posudek.

„Jen se nezpěčuj, buď tak laskav. To dělám kvůli sobě,“ řekla ironicky, dávajíc mu cítit, že všechno dělá pro něho a jen proto mu upírá právo odporovat. Ivan Iljič zamračeně mlčel. Cítil, že lež, která ho obklopuje, je tak zamotaná, že je už těžké se v čemkoli vyznat.

Cokoli s ním prováděla, dělala jen kvůli sobě, a teď mu říká, že dělá kvůli sobě to, co dělá skutečně kvůli sobě, a pronáší to jako holou nepravděpodobnost, aby to musel chápat obráceně.

V půl dvanácté skutečně přijel proslulý lékař. Znova začalo proklepávání a důležité radění před ním i ve vedlejšímu pokoji. Začalo radění o ledvině, o slepém střevě a padaly otázky a odpovědi s tak důležitým výrazem ve tváři, že zase místo reálné otázky života a smrti, která jediná teď už před ním stála, nabylo vrchu dohadování o ledvině a slepém střevě, které fungují ne docela jak náleží, a proto se do nich pustí Michail Danilovič s proslulou kapacitou a ti dva je přinutí dělat dobrotu.

Proslulý lékař se rozloučil s vážným sice, ale nikoli beznadějným výrazem. A na nesmělou otázku, s níž se na něho obrátil Ivan Iljič s očima vytřeštěnými strachem a svítícíma nadějí, je-li ještě možnost uzdravení, odpověděl, že zaručit se to nedá, ale možnost tu je. Doufající pohled, jímž Ivan Iljič provázel doktora, byl tak žalostný, že Pras-

kovja Fjodorovna, která ho spatřila, se až rozplakala, když vyšla ze dveří pracovny, aby proslulému lékaři zaplatila za návštěvu.

Lepší nálada, vyvolaná nadějí, kterou mu dal lékař, nepotrvala dlouho. Zase týž pokoj, tytéž obrazy, záclony, tapety, skleničky a totéž bolavé, trpící tělo. A Ivan Iljič začal sténat; vstříkli mu morfium a pozbyl vědomí.

Když přišel k sobě, už se stmívalo; přinesli mu jídlo. S přemáháním do sebe vpravil trochu bouillonu, a zase totéž, zase nastávala noc.

Po jídle, v sedm hodin, vešla do pokoje Praskovja Fjodorovna, ve večerních šatech, plné prsy vysoko vyšněrovány, na obličejí stopy pudru. Už ráno se mu zmínila, že pojedou do divadla. Hostovala Sarah Bernhardtová, a oni měli lóži, kterou koupili na jeho naléhání. Ivan Iljič na to v tu chvíli zapomněl a ženina paráda se ho nemile dotkla. Ale utajil své rozhořčení, když si vzpomněl, že sám naléhal, aby koupili lóži a šli, protože to je pro děti výchovný estetický požitek.

Praskovja Fjodorovna vstoupila plna uspokojení, ale jaksi provinile. Sedla si k němu, zeptala se ho, jak mu je, ale jak viděl jen proto, aby se zeptala, ne aby se něco dověděla, poněvadž jí bylo jasné, že dovědět se není co, a pak začala mluvit o tom, co pokládala za nutné říci, že by jí totiž ani nenapadlo jít, ale lóže už je koupěna a jede Helena, dcera i Petriščev (vyšetřující soudce, dceřin že-

nich), a že je nemůže pustit samotné. A že by jí bylo milejší posedět s ním. Jenom ať za její nepřítomnosti dělá všechno, co lékař nařídil.

„Ano — a Fjodor Petrovič (ženich) si přál k tobě zajít. Může? A Liza.“

„Ať přijdou.“

Vešla dcera v plné parádě, s obnaženým mladým tělem, s tělem, které Ivana Iljiče tak mučilo. A ona je vystavovala na odív. Silná, zdravá, zřejmě zamilovaná a rozmrzelá na nemoc, utrpení a smrt, jež jí bránily ve štěstí.

Vešel i Fjodor Petrovič, ve fraku, s účesem nakadeřeným à la Capoul, s dlouhým žilnatým krkem, těsně upjatým v bílém límečku, s ohromnou bílou náprsenkou a tlustými stehny v úzkých černých nohavicích, s jednou bílou rukavičkou na ruce a s klakem.

Za ním nenápadně vklouzl i studentík ve zbrusu novém stejnokroji, chudinka, v rukavičkách, a s hroznými kruhy pod očima, o nichž Ivan Iljič věděl, co znamenají.

Syna mu vždycky bývalo líto. Dojímal ho jeho ulekaný a zároveň soucitný výraz. Zdálo se mu, že kromě Gerasima jediný Váňa mu rozumí a cítí s ním.

Všichni se posadili, opět se tázali, jak mu je. Nastala pomlka. Liza se zeptala matky na binokl. Začalo dohadování mezi matkou a dcerou, kdo jej kam dal. Působilo to trapně.

Fjodor Petrovič položil Ivanovi Iljiči otázku, jestli někdy viděl Sarah Bernhardtovou. Ivan Iljič zprvu otázce neporozuměl, potom však řekl: „Ne — a vy jste ji už viděl?“

„Ano, v Adrienne Lecouvreur.“

Praskovja Fjodorovna řekla, že Sarah Bernhardtová je zvláště dobrá v té a té roli. Dcera měla námitky. Začal rozhovor o uměleckosti a realističnosti její hry, rozhovor, který bývá vždy týž.

Uprostřed rozhovoru pohlédl Fjodor Petrovič na Ivana Iljiče a zmlkl. Pohlédli i ostatní a také zmlkli. Ivan Iljič zíral lesklýma očima před sebe se zřejmou nevolí vůči nim. Bylo to třeba napravit, ale nebylo jak. Bylo třeba nějak přerušit tohle mlčení. Nikdo k tomu neměl odvalu a na všechny padala hrůza, že se najednou nějak roztříští ta zdvořilá lež a všem bude jasné, jak to doopravdy je. Liza si první dodala odvahy. Přerušila mlčení. Chtěla zastříť, co všichni pociťovali, ale prořekla se.

„Ale *jestli máme jet*, tak je čas,“ řekla a podívala se na své hodinky, dárek od otce, a sotva postižitelně se usmála na mladého muže, a patrně jen on sám rozuměl významu toho úsměvu. Pak zašustila toaletou a vstala.

Všichni vstali, rozloučili se a odjeli.

Když odešli, Ivan Iljič měl dojem, že se mu ulevilo — lež zmizela, odešla s nimi, ovšem bolest zůstala. Stále táž bolest, stále týž strach způsob-

valy, že se mu nijak nepřitěžovalo ani neulevovalo. Bylo jen pořád huř.

Opět mýjela minuta za minutou, hodina za hodinou, stále totéž, stále a nepřetržitě a s pořád hroznějším nevyhnutelným koncem.

„Ano, pošlete sem Gerasima,“ odpověděl na otázku Petrovu.

IX

Pozdě v noci se znovu objevila žena. Vešla po špičkách, ale on ji zaslechl. Otevřel oči a rychle je zase zavřel. Chtěla poslat Gerasima pryč a zůstat u něho sama. Ivan Iljič otevřel oči a řekl: „Ne. Jdi.“

„Tebe to moc bolí.“

„To je jedno.“

„Vezmi si opium.“

On souhlasil a vypil dávku. Ona odešla.

Do tří hodin byl ve stavu mučivého polovědomí. Zdálo se mu, že ho bolestivě strkají kamsi do úzkého černého pytle, velice hlubokého, a pořád ho strkají dál a nemohou ho prostrčit na druhý konec. A toto pro něho tak hrozné dění je provázáno trýzní. A on se bojí a chce se dostat skrz a zápasí a pomáhá. A najednou se odtrhl a spadl a probudil se. Pořád týž Gerasim sedí v nohách postele a klidně a trpělivě podřimuje. A on má vychrtlé nohy v ponožkách položený na Gerasimových ramenou,

a stále táž svíce se stínidlem a stále táž neustávající bolest.

„Jdi, Gerasime,“ zašeptal.

„Ale ne, já posedím.“

„Ne, jdi.“

Sundal nohy, lehl si na bok na ruku a pocítil lítost nad sebou. Vyčkal jenom, až Gerasim odejde do vedlejšího pokoje, a pak už se přestal přemáhat a rozplakal se jako dítě. Plakal nad svou bezmocí, nad svou strašnou opuštěností, nad krutostí lidí, nad krutostí boží, nad nepřítomností boží.

— Proč jsi to všechno udělal? Proč jsi mě sem poslal? Za co, za co mě tak strašně mučíš? —

Ani nedoufal v odpověď a plakal nad tím, že nepřijde, že nemůže přijít žádná odpověď. Bolest zase zesílila, ale on se nehýbal, nikoho nevolal. Říkal si: — Jen ještě víc, jen bij! Ale za co? Co jsem ti udělal? Za co?

Potom se utišil, přestal nejen plakat, přestal i dýchat a napjal veškerou pozornost: jako by naslouchal ne hlasu, vyjadřujícímu se ve zvucích, ale hlasu duše, pohybu myšlenek, jež se v něm zdvíhaly.

„Co chceš?“ byl první slovy vyjádřitelný pojem, který uslyšel.

„Co chceš? Co chceš?“ opakoval si. „Co chci? Netrpět. Žít,“ odpověděl.

A opět se všecek proměnil v pozornost tak napjatou, že ho ani bolest nevytrhovala.

„Žít? Jak žít?“ zeptal se hlas duše.

„Ano, žít tak, jako jsem žil dříve — dobře, příjemně.“

„Tak ty jsi žil dříve dobře a příjemně?“ zeptal se hlas. A Ivan Iljič začne v představách probírat nejlepší chvíle svého příjemného života. Jenomže divná věc — všechny ty nejlepší chvíle příjemného života se mu teď zdaleka nezdály tím, čím kdysi. Žádné kromě prvních vzpomínek z dětství. Tam, v dětství bylo cosi skutečně příjemného, čím by bylo možno žít, kdyby se to vrátilo. Ale ten člověk, který ty příjemné chvíle prožíval, už neexistoval; bylo to jako vzpomínání na kohosi jiného.

Jakmile začalo to, čeho výsledkem byl nynější on, Ivan Iljič, tu mu všechno, co tehdy vypadalo jako radosti, začalo před očima tát a měnit se v cosi nicotného a často hnusného.

A čím dále od dětství, čím blíže k přítomnosti, tím nicotnější a pochybnější byly radosti. Začínalo to v právnickém lyceu. Tam bylo ještě cosi opravdu pěkného, tam bylo veselí, tam bylo přátelství, tam byly naděje. Ale ve vyšších třídách už byly tyto pěkné chvíle řidší. Potom, v období prvního místa u gubernátora, se opět objevily pěkné chvíle; byly to vzpomínky na milostný vztah. Pak se to všechno smíchalo a pěkného bylo ještě méně. Potom ještě méně pěkného, a čím dál, tím méně.

Sňatek... tak nečekané rozčarování, zápach z ženiných úst, smyslnost, přetvářka! A ta mrtvá služba v úřadě, ty starosti o peníze! A tak bylo rok, a dva, a deset a dvacet let — a věčně totéž. A čím dál, tím mrtvěji. Jako bych rovnoměrně sestupoval s vrcholu dolů v domnění, že vystupuji vzhůru. Bylo to tak. V očích společnosti jsem stoupal vzhůru, a právě úměrně k tomu mi život mizel pod nohama... A teď je konec — umírej!

Tak co je to? Proč? To není možné. Není možné, aby život byl tak nesmyslný, tak hnusný. Ale byl-li život opravdu tak nesmyslný a hnusný, tak proč umírat, a umírat v bolestech? Něco tu neklape.

— Třeba jsem žil, jak se nemá žít, — napadlo ho náhle. — Ale jakpak, když jsem dělal všechno, jak se sluší a patří, — odpovídal si a honem od sebe zaháněl toto jediné řešení celé záhady života a smrti jako něco naprosto nemožného.

Co tedy teď chceš? Žít? Jak žít? Žít tak, jako u soudu, když soudní sluha provolává: Soud přichází! — Soud přichází, přichází soud, — opakoval si. — Hle soud! Ale já přece nejsem vinen! — vykřikl zlostně. — Čím bych byl vinen? — A přestal plakat, a obrátiv se tváří ke zdi, začal uvažovat zase o téže jediné věci: Proč, za co tahle všechna hrůza?

Ale ať uvažoval, jak chtěl, odpovědi nenašel. A když ho napadla — jako ho často napadala —

myšlenka, že to všechno pochází z toho, že nežil dobře, ihned si připomněl, jak správně po celý život žil, a tu divnou myšlenku zahnal.

X

Uplynulo ještě čtrnáct dní. Ivan Iljič už nevstával s divanu. V posteli být nechtěl, ležel tedy na divanu. A obrácen téměř neustále tváří ke zdi, o samotě snášel touž neměnnou trýzeň a o samotě probíral stále touž nerozřešitelnou úvahu. Co je to? Opravdu je to smrt? A vnitřní hlas odpovídal: Ano, opravdu. — A za co tohle utrpení? A hlas odpovídal: Jen tak, za nic. Nad to a kromě toho nebylo nic.

Od samého začátku nemoci, od chvíle, kdy Ivan Iljič po prvé jel k lékaři, se jeho život rozštěpil ve dvě opačné nálady, jež se vzájemně střídaly: bylo to jednak zoufalství a očekávání nepochopitelné a hrozné smrti, jednak naděje a zaujaté sledování činnosti vlastního těla. Jednou měl před očima pouze ledvinu nebo slepé střevo, jež dočasně přestaly plnit svou povinnost, jindy se vynořila pouze vidina nepochopitelné, strašné smrti, již se naprosto nedovedl zbavit.

Tyto dvě nálady od samého začátku nemoci vystřídávaly jedna druhou; ale čím dál nemoc postupovala, tím pochybnější a fantastičtější se stávaly

představy o ledvině a tím reálnější bylo vědomí nastávající smrti.

Stačilo, aby si připomněl, jak mu bylo před třemi měsíci, a co je z něho teď; aby si připomněl, jak rovnoměrně sestupoval s vrcholu, a sebemenší naděje se rozpadla.

Poslední dobu této samoty, v níž žil, obrácen tváří k lenochu divanu, této samoty v lidnatém městě a mezi svými hojnými známými a příbuznými, samoty, nad níž nemohlo být úplnější — ani na dně moře ani v hlubinách země — poslední dobu této strašné samoty prožil Ivan Iljič jen v představách o minulosti. Jeden za druhým se mu ukazovaly obrazy jeho minulosti. Začínalo to vždycky bližší dobou a vedlo to až docela nejdále k dětství, a tam se to zastavovalo. Jakmile přišel Ivanovi Iljiči na mysl kompot ze sušených švestek, který mu nyní dávali, vzpomněl si vzápětí na nevařené, scvrklé francouzské švestky z dětství, na jejich zvláštní chuť a na spoustu slin, když se došlo až k pece, a zároveň s touto vzpomínkou na chuť se mu vynořila celá řada vzpomínek z té doby: na chůvu, na bratra, na hračky. — Od toho radši pryč... to je příliš bolestné, — říkal si Ivan Iljič, a opět se přenášel do přítomnosti. Padl mu do oka knoflík na lenochu divanu a záhyby safiánu. Safián je drahý, nic nevydrží, měl kvůli němu spor se ženou. Ale byl ještě jiný safián a jiný konflikt, když jsme s bratrem roztrhali otcovu náprsní

tašku a byli jsme potrestáni, ale maminka nám přinesla pirožky. A zase se octl v dětství a zase to pocítil jako bolest a snažil se to zapudit a myslet na něco jiného.

A právě tak, zároveň s tímto přívalem vzpomínek probíhalo mu v duši ještě jiné pásmo vzpomínek — na to, jak nabývala na síle a rostla jeho nemoc. Také čím dále zpět, tím více života. Tím směrem přibývalo jak dobrých věcí v životě, tak života vůbec. A to i ono navzájem splývalo. Jako trápení je pořád horší a horší, tak i celý život byl čím dál horší — uvažoval. Jediný světlý bod tam daleko vzadu, na počátku života, a pak už čím dál větší temnota a čím dál větší rychlost.

— V obráceném poměru ke čtverci vzdálenosti od smrti, — pomyslně si Ivan Iljič. A obraz kamene, letícího volným pádem rostoucí rychlostí, mu zapadl do duše. Život, ta řada rostoucích utrpení, letí rychleji a rychleji ke konci, utrpení nejstrašnějšímu. Já letím... Ivan Iljič se otrásal, škubal sebou, chtěl se vzpírat, jenomže už věděl, že vzepřít se nelze, a očima unavenýma hleděním, které však nedovedly nekoukat na to, co bylo před ním, díval se znovu na opěradlo divanu a čekal, čekal ten strašný pád, náraz a roztržení. — Vzepřít se nelze, — říkal si. — Ale aspoň pochopit, proč je to tak. Ani to nelze. Vysvětlit by se to dalo, kdyby se řeklo, že jsem nežil tak, jak se má žít. Ale to není možné připustit, — říkal si a připomí-

nal si naprostou zákonnost, správnost a slušnost svého života. — To se opravdu nedá připustit, — opakoval si s úsměvem na rtech, jako kdyby někdo mohl vidět jeho úsměv a mohl se jím nechat oklamat. — Vysvětlení je nemožné! Utrpení a smrt... A proč?

XI

Tak uplynulo čtrnáct dní. V těchto čtrnácti dnech došlo k události, kterou si přál Ivan Iljič i jeho žena. Petriščev požádal jejich dceru o ruku. Stalo se to večer. Nazítří Praskovja Fjodorovna přišla k muži a uvažovala, jak mu oznámit nabídku Fjodora Petroviče, ale právě oné noci nastalo u Ivana Iljiče nové zhoršení. Praskovja Fjodorovna ho našla na starém místě na divanu, ale v nové poloze. Ležel naznak, sténal a strnule hleděl před sebe.

Začala mluvit o lécích. Obrátil na ni oči. Nedomluvila, o čem začala; takovou zášť, právě proti ní, vyjadřoval ten pohled.

„Pro Krista, nech mě umřít v klidu,“ řekl.

Praskovja Fjodorovna chtěla odejít, ale v tu chvíli vešla dcera a šla otce pozdravit. On na ni pohleděl stejně jako na ženu a na její dotazy po zdraví jí suše řekl, že od něho už brzy budou mít všichni pokoj. Obě zmlkly, chvíli poseděly a odešly.

„Čím jsme se provinily?“ řekla Liza matce. „Jako bychom to způsobily my! Mně je tatínka líto, ale proč nás má týrat?“

V obvyklou dobu přijel doktor. Ivan Iljič mu odpověděl „ano“, „ne“, a nespouštěje z něho hněvivý pohled, nakonec řekl:

„Vždyť víte, že mi nepomůžete, tak toho nechte.“

„Bolesti zmírnit můžeme,“ řekl doktor.

„Ani to nemůžete, nechte mě.“

Doktor vyšel do salónu a sdělil Praskovje Fjodorovně, že je velmi zle a že zbývá už jen jediný prostředek — opium, aby se zmírnily bolesti, které musí být hrozné.

Doktor řekl, že pacientovo fyzické utrpení musí být hrozné, a bylo to pravda; ale ještě hroznější než fyzické utrpení bylo jeho utrpení mravní, a v tom byla hlavní trýzeň.

Jeho mravní utrpení spočívalo v tom, že v noci na dnešek při pohledu na Gerasimovu dřímající, dobromyslnou tvář s vysedlými lícními kostmi ho napadlo: A což jestli opravdu celý můj život, můj vědomý život nebyl v pořádku?

Napadlo ho, že to, co se mu dřív zdálo holou nemožností, to, že by byl svůj život prožil ne tak, jak měl, bylo možná pravda. Napadlo ho, že ty jeho sotva patrné pokusy o boj s tím, co nejvýše postavení lidé považovali za dobré, pokusy sotva zřetelné, které on okamžitě zapuzoval, že tyto po-

kusy mohly být to pravé, a všechno ostatní mohlo být falešné. I jeho úřad, i jeho způsob života, i jeho rodina, i všechno, na čem mu záleželo ve společnosti a v úřadě, všechno možná bylo falešné. Pokusil se to před sebou obhájit. A pojednou pocítil celou chatrnost toho, co hájí. Hájit nebylo co.

— Ale je-li tomu tak, — řekl si, — a já odcházím ze života s vědomím, že jsem zničil všechno, co mi bylo dáno, a že to nemohu napravit, co pak? — Lehl si naznak a začal úplně novým způsobem probírat celý svůj život. Když ráno spatřil sluhu, potom ženu, potom dceru, pak doktora, každý jejich pohyb, každé jejich slovo mu potvrzovalo strašlivou pravdu, objevenou dnes v noci. Viděl v nich sebe, všechno to, čím žil, a jasně viděl, že to všechno bylo falešné, že to všechno byl strašný, obrovský klam, nedovolující vidět ani život ani smrt. Toto uvědomění zvětšilo, zdesateronásobilo jeho fyzické utrpení. Sténal a zmítal se a rval na sobě šaty. Zdálo se mu, že ho dusí a škrťí. A proto je všechny nenáviděl.

Dali mu velkou dávku opia, pozbyl vědomí, ale před večerem začalo totéž znovu. Ivan Iljič všechny od sebe vyháněl a zmítal sebou sem a tam.

Žena k němu přistoupila a řekla:

„Jean, drahoušku, udělej to pro mne (pro mne?). Uškodit ti to nemůže, a často to pomáhá. Což, vždyť na tom nic není. I zdraví lidé přijímají.“

On otevřel oči dokořán.

„Co? Svátost? Nač? Není třeba! Ale konečně...“

Praskovja Fjodorovna se dala do pláče.

„Ano, miláčku? Pošlu pro našeho, je takový milý.“

„Výborně, velmi dobře,“ zašeptal Ivan Iljič.

Když přišel kněz a zpovídal ho, Ivan Iljič zjihl, pocítil jakousi úlevu od svých pochyb a tím i od utrpení a vzešla mu chvíle naděje. Opět začal uvažovat o slepém střevě a o možnosti vyléčení. Svátost přijal se slzami v očích.

Když ho po přijetí svátosti uložili, udělalo se mu na chvíli lépe a opět mu svítla naděje na uzdravení. Začal myslit na operaci, kterou mu navrhovali. — Žít chci, žít, — říkal si. Žena ho přišla pozdravit; řekla mu obvyklá slova a dodala:

„Že je ti líp?“

On, aniž na ni pohlédl, řekl „ano“.

Její šaty, její postava, výraz tváře, zvuk hlasu — všechno mu říkalo: Kdepak. Všechno, co jsi žil a žiješ, je klam, nedovolující vidět život ani smrt. A jakmile na to pomyslel, zvedla se v něm nenávist a zároveň s nenávistí mučivá fyzická bolest; a s bolestí vědomí nevyhnutelné, blízké záhuby. Dálo se s ním něco nebývalého: jako by mu šroub vnikal do těla, cosi ho bodalo a tísnilo mu dech.

Výraz tváře, když pronášel slovo „ano“, měl hrozný. Když vyslovil toto „ano“ s pohledem na

ni upřeným, přes svou slabost neobyčejně rychle se převrátil naznak a vykřikl:

„Jděte pryč, jděte pryč, nechte mě!“

XII

V tomto okamžiku začalo to nepřetržité tří-denní úpění, tak hrozné, že je ani přes dvoje dveře nebylo možno poslouchat bez úděsu. V tom okamžiku, kdy odpověděl ženě, pochopil, že je ztracen, že není cesty zpět, že nastal konec, naprostý konec, ale pochybnost zůstává neobjasněna, zůstává pochybností.

„Ů! Ů! Ů!“ křičel s různou intonací. Začal křičet: „Nesnesu“, a potom stále úpěl hláskou „ů“.

Po celé tři dny, v nichž pro něho pominulo vědomí času, se zmítal v tom černém pytli, jímž ho postrkovala neviditelná, neodolatelná síla. Trhal sebou, jako sebou trhá k smrti odsouzený v rukou katových, a věděl, že se nemůže zachránit; a s každým okamžikem cítil, že přes všechno úsilí zápasu je blíž a blíž tomu, co ho děsí. Cítil, že jeho utrpení je jak v tom, že je vtahován do této černé díry, tak ještě více v tom, že skrze ni nemůže prolézt. V tom, aby prolezl, mu brání přesvědčení, že jeho život byl dobrý. Toto ospravedlňování jeho života ho zachycovalo a nepouštělo ho kupředu a mučilo ho ze všeho nejvíc.

Náhle ho jakási síla udeřila do prsou, do boku, ještě více mu sevřela dech, on se provalil dírou, a tam, na konci díry něco zasvítilo. Stalo se mu to, co se stává v železničním vagóně, když člověk má za to, že jede dopředu, a zatím jede zpátky, a najednou pozná skutečný směr.

— Ano, všechno bylo falešné, — řekl si, — ale to nic. Ještě mohu, mohu vykonat to pravé. Jaké „to pravé“? — otázal se sám sebe a najednou utichl.

Bylo to na konci třetího dne, dvě hodiny před smrtí. Právě v tu chvíli se maličký gymnasista tichounce vplížil k otci a přistoupil k jeho loži. Umírající neustále zoufale úpěl a házel rukama. Jeho ruka sklouzla gymnasistovi na hlavu. Hoch ji uchopil, přitiskl ji ke rtům a dal se do pláče.

Právě v tu chvíli se Ivan Iljič provalil, spatřil světlo a vyjevilo se mu, že jeho život nebyl jak náleží, ale že to lze ještě napravit. Položil si otázku, co je tedy „to pravé“, a najednou utichl, soustředil pozornost. Tu pocítil, že mu někdo líbá ruku. Otevřel oči a spatřil syna. A začalo mu ho být líto. Přistoupila k němu žena. Vzhlédl na ni. S otevřenými ústy a neotřenými slzami na nose a na tváři ho zoufale pozorovala. I pojala ho lítost k ní.

— Ovšem, já je trápím, — pomyslně si. — Je jim mě líto, ale bude líp, když umřu. — Chtěl to říci, ale nebyl s to to vyslovit. — Ostatně proč mluvit,

musím to udělat, — pomyslí si. Ukázal ženě pohledem na syna a řekl:

„Odved... líto... tebe taky...“ Chtěl ještě říci „odpusť“, ale vyslovil „propusť“, a nemaje už sil, aby se opravil, mávl rukou. Věděl, že kdo má porozumět, porozumí.

A pojednou mu bylo jasné, že co ho trápilo a ne-dařilo se mu, najednou se mu daří, a to ze dvou stran, z deseti stran, ze všech stran. Je mu jich líto, musí je zbavit bolesti. Je i sebe sama musí zbavit této trýzně. — Jak je to dobré a pros-té, — pomyslí si. — A bolest? — zeptal se sám sebe. — Kam se poděla? Tak co, kde jsi, bo-lesti?

A soustředil na ni pozornost.

— Tak, tady je. Ale což, ať bolí!

— A smrt? Kde je?

Pátral po svém někdejším strachu ze smrti a ne-nacházel ho. — Kde je? Jaká smrt? — Žádný strach necítil, protože smrti nebylo.

Na místě smrti bylo světlo.

„Tak vida!“ řekl nahlas. „To je radost!“

Pro něho se to všechno událo v okamžiku a vý-znam tohoto okamžiku se už nezměnil. Pro pří-tomné však jeho agonie trvala ještě dvě hodiny. V prsou mu cosi chrčelo, zmožené tělo sebou kře-čovitě škubalo. Pak chrčení a chroptění postupn sláblo.

„Skonal,“ řekl nad ním kdosi.

On uslyšel tato slova a v duchu je opakoval.
— Skonala smrt, — řekl si. — Už je po ní.

Vtáhl do sebe vzduch, v polovici dechu se zara-zil, natáhl se a zemřel.

25. března 1886.

